

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto  
Baudžiamosios justicijos katedra**

Vitalijos Michailovskajos  
V kurso, baudžiamosios justicijos  
studijų šakos studentės

**Magistro darbas  
Kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas**

Vadovas: doc. dr. Remigijus Merkevičius  
Recenzentas: doc. dr. Gintaras Goda

Vilnius, 2011

## TURINYS:

IŽANGA .....	3
1. ŠALIŲ PROCESINIS LYGIATEISIŠKUMAS – VIENAS SVARBIAUSIŲ MODERNAUS BAUDŽIAMOJO PROCESO POŽYMIŲ .....	6
2. KALTINIMO IR GYNYBOS PROCESINIO LYGIATEISIŠKUMO SAMPRATA .....	15
2.1. Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas .....	15
2.2. Procesinis lygiateisiškumas kaip asmens teisės į sąžiningą procesą išraiška .....	21
2.3. Kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo turinys .....	30
3. KALTINIMO IR GYNYBOS FUNKCINIS LYGIATEISIŠKUMAS IR PROCESINIŲ PRIEMONIŲ, ĮTVIRTINTŲ BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSE, PAKANKAMUMO PROBLEMATIKA .....	35
3.1. Gynybos teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis: slaptumo principas vs šalių procesinis lygiateisiškumas .....	38
3.2. Kaltinimo ir gynybos šalių procesinis lygiateisiškumas renkant duomenis ikiteisminio tyrimo metu .....	42
3.3. Teisminė kontrolė ikiteisminio tyrimo metu – kaltinimo ir gynybos lygių galimybių garantas .....	45
4. GYNYBAI SUTEIKIAMOS „PRIVILEGIJOS“, KAIP KALTINIMO IR GYNYBOS PROCESINĮ LYGIATEISIŠKUMĄ UŽTIKRINANTI KATEGORIJA .....	50
4.1. Nekaltumo prezumpcija .....	50
4.2. Įrodinėjimo pareiga .....	52
4.3. In dubio pro reo (visos nepašalintos abejonės traktuojamos kaltinamojo naudai) taisyklė .....	53
4.4. Teisė tylėti .....	55
IŠVADOS .....	58
SANTRAUKA .....	61
SUMMARY .....	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS: .....	63

## IŽANGA

Baudžiamasis procesas yra sfera, kurioje labai aiškiai kertasi priešingi interesai: visuomeninis interesas nustatyti nusikalstamas veikas padariusius asmenis ir juos teisingai nubausti ir atskiro individo interesas į jo, kaip asmens, teisių neliečiamumą. Savo ruožtu siekiančios vadintis teisine valstybe pareiga yra rasti optimalų šių interesų suderinimo variantą<sup>1</sup>.

Lietuvos Respublikos Konstitucija<sup>2</sup> (toliau – Konstitucija), įtvirtindama teisinės valstybės siekį, įpareigoja gerbti ir saugoti žmogų. Tas reikalavimas keliamas ne tik kitiems žmonėms, bet ir pačiai valstybei. Todėl, net įtarus žmogų nusikalstamos veikos padarymu, jis lieka laisva ir lygi su valstybe būtybė. Įtarimas ir/ar įsiteisėjusiame apkaltinamajame nuosprendyje išreikštas kaltinimas neleidžia su baudžiamojon atsakomybėn traukiamu asmeniu elgtis kaip su tyrimo objektu. Modernios teisinės valstybės baudžiamajame procese valstybės interesai nėra keliami aukščiau žmogaus, kuris turėtų būti pripažintas teisine prasme lygiaverčiu su valstybe baudžiamajo proceso subjektu.

Baudžiamajo proceso metu lygybės tarp valstybės ir žmogaus užtikrinimas – yra vienas pagrindinių teisinės valstybės proceso siekių, nes tik tada, kai procese dalyvauja sąlyginai lygūs subjektai ir nė vienai iš šalių nėra teikiama pirmenybė oponentės atžvilgiu, gali būti nustatyta tiesa jos tikraja prasme, t. y. pasiektas pagrindinis baudžiamajo proceso tikslas – išsamiai, greitai ir objektyviai atskleisti nusikalstamas veikas nepažeidžiant procese dalyvaujančių asmenų teisių. Todėl kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo turinio suvokimas, jo pagrindinių reikalavimų nustatymas yra itin svarbus ir aktualus ne tik užtikrinant gynybos teisių apsaugą, bet ir didinant baudžiamosios justicijos efektyvumą bei keliant jos pasitikėjimą žmonių akyse.

Magistro darbo tyrimo *objektas* – kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas ir jo įgyvendinimo baudžiamajame procese problematika.

Magistro darbo *tikslai*:

-pateikti kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo sampratą ir atskleisti jo turinį;

---

<sup>1</sup> GODA, G. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*, 1994, Nr. 3, p. 11

<sup>2</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014

- nustatyti, kaip ir koku būdu kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumo principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse<sup>3</sup> (toliau – BPK);
- pateikti kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo įgyvendinimo Lietuvos baudžiamajame procese probleminius aspektus.

Magistro darbo *uždaviniai*:

- pagrįsti, kad vienu iš Lietuvos baudžiamojo proceso požymių turėtų būti pripažintas kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas;
- teismų jurisprudencijos ir baudžiamojo proceso teisės doktrinos analizės pagrindu atskleisti asmenų lygiateisiškumo principo turinį baudžiamojo proceso prasme ir nustatyti, ar šalių procesinis lygiateisiškumas yra asmenų lygiateisiškumo principo išraiška baudžiamajame procese, ar tai yra savarankiškas principas;
- pateikti sąžiningo proceso principo trumpą charakteristiką ir šalių procesinių galimybių lygybės principo, kuris yra pripažintas kaip vienas iš sąžiningo proceso reikalavimų, sąvoką bei atskleisti jo turinį;
- nustatyti svarbiausius kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo turinio reikalavimus;
- išanalizuoti tam tikrus baudžiamojo proceso reguliavimo probleminius aspektus (teisės susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis tvarką, gynybos teisės aktyviai dalyvauti įrodomosios medžiagos rinkimo procese užtikrinimo mechanizmą, teisminės kontrolės ikiteisminio tyrimo metu efektyvumą) ir gynybos išskirtinių teisių, papildomų garantijų<sup>4</sup> (nekaltumo prezumpcija, įrodinėjimo naštos paskirstymas, visų nepašalintų abejonių traktavimo kaltinamojo naudai taisyklė, baudžiamajon atsakomybėn traukimo asmens teisė tylėti) problematiką. Analizės pagrindu atsakyti į klausimą: ar Lietuvos baudžiamajame procese yra įtvirtinta pakankamai procesinių priemonių ir veiksmingas jų įgyvendinimo mechanizmas, užtikrinantis kaltinimo ir gynybos procesinį lygiateisiškumą. Taip pat pateikti pasiūlymų, kaip galėtų būti veiksmingiau užtikrintas kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo realizavimas.

Magistro darbe rašoma tik apie valstybinį kaltinimą, neliečiant privataus kaltinimo proceso. Pateikdama Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikos

<sup>3</sup> Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (aktuali redakcija). Valstybės žinios, 2002, Nr 37-1341; 2002, Nr.46

<sup>4</sup> Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje jos vadinamos *favor defensionis*.

apibendrinimą dėl šalių procesinių galimybių lygybės principo, nesiekiu išanalizuoti visų EŽTT bylų, kur vienaip ar kitaip yra paminėtas šis principas. Pateiktoje analizėje pabrėžiamas EŽTT praktikoje suformuluotas šalių procesinių galimybių lygybės principas ir dažniausiai akcentuojami jo aspektai. Analizuodama teisės į gynybą, kaip kaltinimo ir gynybos procesinį lygiateisiškumą užtikrinančios kategorijos, elementus, pateikiu tik kelis šios teisės realizavimo aspektus, kurie kelia tam tikrų problemų dėl įtvirtinto jų įgyvendinimo mechanizmo, dėl ko atsiranda grėsmė kaltinimo ir gynybos šalių procesinio lygiateisiškumo užtikrinimui.

*Tyrimo metodai.* Magistro darbe naudojami sisteminis ir lingvistinis (analizuojant teisės aktus ir teismų praktiką), doktrininis (nagrinėjant baudžiamojo proceso teisės mokslą) ir loginės analizės (darant išvadas) metodai.

*Darbo originalumas, naujumas.* Lietuvos teisinėje literatūroje nėra plačiai nagrinėjamas kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas. Daugumoje Lietuvos teisės mokslininkų darbuose minimas tik konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas, nepateikiant šio principo procesinės prasmės. Šiame darbe teismų praktikos ir baudžiamojo proceso teisės doktrinos pagrindu pateikiama modernaus baudžiamojo proceso vieno iš esminių elementų – kaltinimo ir gynybos lygiateisiškumo apibūdinimas bei jo veikimo efektyvumo Lietuvos baudžiamajame procese analizė.

*Darbo šaltiniai:* Konstitucija, BPK, kiti teisės aktai; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, EŽTT jurisprudencija; A. V. Smirnov, K. B. Kalinovskio, M. Gušauskienės, R. Merkevičiaus, M. Wasek-Wiadarek, G. Godos, M. Kazlausko ir kitų mokslininkų darbai.

# 1. ŠALIŲ PROCESINIS LYGIATEISIŠKUMAS – VIENAS SVARBIAUSIŲ MODERNAUS BAUDŽIAMOJO PROCESO POŽYMIŲ

Baudžiamasis procesas – tai tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos sąlygos naudotis nustatytais teisėmis<sup>5</sup>.

Baudžiamasis procesas vystosi kartu su valstybe. Istoriskai baudžiamojo proceso tipų raidą sąlygoja visuomenėje vykstantys procesai: ekonominiai, politiniai, moraliniai, religiniai ir kt. Vienas iš svarbiausių teisės, kaip visumos, ir baudžiamojo proceso, kaip jos šakos, evoliucijos požymių yra valstybės ir žmogaus interesų santykis, t. y. žmogaus vietos valstybėje suvokimas. Visuomeninių santykių vystymosi procese žmogui palaipsniui suteikiama vis daugiau laisvės. Baudžiamajame procese asmens laisvė atsispindi proceso dalyvių teisinėje padėtyje<sup>6</sup>. Taigi, valstybės baudžiamojo proceso tipas priklauso nuo daugelių veiksnių, *inter alia* nuo to, kokią padėtį žmogus užima baudžiamuosiuose procesiniuose santykiuose su valstybe ir jos įgaliotomis teisėsaugos institucijomis ir jų pareigūnais<sup>7</sup>; koks yra valstybėje vyraujantis požiūris į žmogų ir jo teisių apsaugą; kokia yra žmogaus laisvės apimtis.

Iki pat viduramžių pabaigos žmogus kaip individas neturėjo plačios teisiškai įtvirtintos laisvės valstybės atžvilgiu. Tuo metu valstybiniai interesai buvo žymiai svarbesni už pavienio asmens interesus, todėl žmogus buvo antraeilė vertybė, kurios interesai, teisės ir laisvė galėjo būti sumenkinami ar paneigiami galingos valstybės labui.

Tokia idėja yra paremtas tuo metu valstybių inkvizicinis baudžiamasis procesas. Inkvizicinis procesas atsirado kanonų teisėje, o labiausiai paplitęs buvo absoliutizmo epochoje. XIII a. buvo įdiegta inkvizicija kaip nepaprastoji priemonė kovoti su klaidatikiais. Inkvizicinio nagrinėjimo konstrukcija iš pradžių buvo sumanyta ne procesui, skirtam

<sup>5</sup> GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 12

<sup>6</sup> КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Историческая типология уголовного процесса. In *Основные виды уголовного судопроизводства*. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство юридического института, 2002. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-29] Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum1898/item1908.html>>

<sup>7</sup> КОЗЯВИН, А. А. Влияние типа уголовного процесса на происхождение и развитие нравственного конфликта в уголовно-процессуальной деятельности. In *Доклады и сообщения на конференции "Уголовная юстиция: связь времен"*. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-29] Prieiga per internetą: <<http://www.iuaj.net/node/424>>

nusikaltimams, kaip juos suprato pasauliečiai, o religiniam eretikų ir nusidėjėlių gelbėjimui. Tam buvo sukurta speciali institucija (specialus teismas) – Inkvizicinis tribunolas (lot. *inquisitio heareticae pravitatis*). Nors inkvizicinis procesas iš pradžių buvo taikomas tik bažnytiniuose teismo procesuose, tačiau tokį procesą laikui bėgant perėmė ir pasaulietiniai teismai. Jis labai greitai ir plačiai paplito viduramžių Europoje, pasaulietiniuose teismuose nagrinėjant bylas dėl pasaulietinių nusikaltimų. Inkvizicinis procesas Europoje buvo plačiai taikomas nuo XIII a. iki XVIII a. pabaigos<sup>8</sup>.

Inkvizicinio proceso esmę sudaro prielaida, kad asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, žalą daro ne tik kitam asmeniui, bet ir visai visuomenei. Todėl šio proceso metu kaltinimą palaiko valstybės atstovas, o ne asmuo, kuris tiesiogiai patyrė žalą nuo nusikalstamos veikos padarymo. Kaltinamasis inkviziciniame procese yra tik tyrimo objektas [kaltinamasis nebuvo laikomas proceso subjektu – aut. past.], žinantis tam tikrą svarbią informaciją. Tokiai informacijai gauti naudojama griežčiausia prievarta [viena iš pagrindinių tardymo priemonių buvo kankinimai – aut. past.]. Tyrimo objekto padėtis sąlygoja kaltinamojo ir procesą vykdančio asmens nelygybę. Dėl tokio teisinio statuso kaltinamasis nelaikomas proceso šalimi. Inkviziciniame procese kaltinamasis neturėjo jokių galimybių gintis. I. J. Fojnickij, apibūdinamas inkvizicinį procesą, rašė: „[...] valstybingumo idėja absorbuoja visas kitas idėjas: nepripažįstamos kaltinamojo, kaip asmens, teisės; jis tampa tyrimo objektu, su kuriuo yra atliekami patys sunkiausi eksperimentai valstybinio intereso labui; [...] procese neigiama šalių koncepcija. [...]“<sup>9</sup>. Kiti inkvizicinio baudžiamojo proceso požymiai: 1) kaltinimo, gynybos ir teisingumo vykdymo funkcijas vykdo teismas; 2) proceso varomoji jėga yra įstatymas; 3) įrodymai vertinami pagal formalią įrodymų vertinimo sistemą<sup>10</sup>.

XVII – XVIII a. keitėsi požiūris į valstybę ir žmogų. Politiniai įvykiai Anglijoje, Šiaurės Amerikoje ir ypač Prancūzijoje padarė esminį poveikį keičiant teisę ir jos principines nuostatas. Teisės raidai turėjo įtakos humanistinių idėjų paplitimas, kurios kaip didžiausią vertybę išskėlė laisvą žmogų. Tokiems procesams vykstant teisė buvo gerokai atnaujinta, pritaikyta naujiems poreikiams arba netgi iš esmės atsisakyta senosios ir sukurta nauja teisė. Vienas svarbiausių teisės raidos rezultatų buvo tai, kad vietoj totalinės policinės valstybės

<sup>8</sup> Plačiau apie tai: MAKSIMAITIS, M. *Užsienio šalių teisės istorija*. Antrasis, pataisytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002. p 100–103

<sup>9</sup> ФОЙНИЦКИЙ, И. Я. *Курс уголовного судопроизводства*. СПб.: Альфа, 1996, I t., p. 17, 60–62. Vertimas – autorės

<sup>10</sup> Plačiau apie tai: КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Розыскной уголовный процесс. In *Основные виды уголовного судопроизводства*. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство юридического института, 2002. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-29] 2002 Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum1898/item1911.html>>

atsirado nauja, teisinė valstybė, kuri, K. B. Kalinovskio teigimu, pripažįstama esanti lygi piliečiui<sup>11</sup>.

Visuomeninis progresas išskėlė teisinės valstybės idėją. Žmogus tokioje valstybėje yra svarbiausia jos vertybė. Teisinė valstybė pripažįsta, gerbia ir saugo žmogaus laisvę ir jo teises visose gyvenimo srityse. Ji turi užtikrinti žmonių lygybę ne tik tarp žmonių, bet ir su valstybe. Naujai teisinės valstybės teisei, įtvirtinusiai naujus, pažangius, palyginti su senaisiais, visuomeninius santykius, teko remtis naujais, senajai teisei nežinomais, principais. Naujoji teisė paskelbė laisvės, suprantamos kaip galimybė daryti visa, kas nedaro žalos kitam, ko nedraudžia įstatymas, ir lygybės tarp žmonių ir su valstybe idėjas. Naujosios teisės principai – laisvė ir lygybė – yra universalūs, apima ją visą, savaip reiškiasi visose jos šakose. Šie principai atsispindėjo tų metų svarbiausiuose dokumentuose<sup>12</sup>.

Baudžiamasis procesas tikriausiai yra ta visuomeninio gyvenimo sritis, kurioje ryškiausiai atsispindi žmogaus ir valstybės tarpusavio sugyvenimo standartas<sup>13</sup>, t. y. požiūris į žmogų ir jo padėtį galingos valstybės atžvilgiu. Todėl kartu su valstybėse vykstančiomis reformomis, *inter alia* laisvo, lygaus su valstybe žmogaus koncepcijos pripažinimu, kito ir baudžiamasis procesas. Inkvizicinis baudžiamasis procesas neatitiko naujų teisinių valstybių lygybės ir laisvės idėjų, kurios tapo teisinio reguliavimo pagrindu. Inkvizicinis baudžiamasis procesas neužtikrino nei žmogaus laisvės, nei jo teisių apsaugos, nei lygybės principo įgyvendinimo. Didžioji dalis modernių valstybių pripažino, kad tik rungimosi principu

---

<sup>11</sup> КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Публично-состязательный тип уголовного процесса. In *Основные виды уголовного судопроизводства*. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство юридического института, 2002. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-29] 2002. Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum1898/item1912.html>>

<sup>12</sup> Tų metų valstybės (taip pat jose galiojanti teisė) buvo paveiktos minėtų principų. Buvo leidžiami teisės aktai, kurie įtvirtino lygybės ir laisvės principus. 1679 m. Anglijos parlamente buvo priimtas „*Habeas corpus act*“, kurio pagrindinė paskirtis buvo reglamentuoti teisinės asmens neliečiamybės garantijas: užtikrinti laisvo žmogaus teisių apsaugą nuo valstybės įsikišimo. 1776 m. Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) parlamentas priėmė Nepriklausomybės deklaraciją. Joje buvo įtvirtinta žmonių lygybė, o žmogaus laisvė pripažinta neatimama žmogaus teise. Prancūzijoje 1789 m. Steigiamasis susirinkimas priėmė „Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją“. Jos preambulė deklaravo, kad žmogaus teisės esančios įgimtos, šventos ir neatimamos, o 1 str. numatyta fundamentali norma, kad žmonės gimsta ir lieka laisvi bei lygiateisiai. „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“ laisvė buvo suprantama kaip galimybė daryti visą, kas nedaro žalos kitam (4 str.), leidimas daryti viską, ko nedraudžia įstatymas (5 str.). 1871 m. Vokietijos imperijos konstitucija taip pat įtvirtino žmonių lygybę.

Plačiau apie tai: MAKSIMAITIS, M. *Užsienio šalių teisės istorija*. Antrasis, pataisytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002, p. 253–256, 301–303, 327–329, 377–388

<sup>13</sup> MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registro centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 12



pagrįstame baudžiamajame procese gali būti apsaugota žmogaus laisvė ir jo prigimtines teises<sup>14</sup>.

Rungimosi baudžiamasis procesas suprantamas kaip teisminis ginčas tarp valstybės ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens. Šio ginčo metu abi šalys turi lygias teises galimybes ginti savo pozicijas. Valstybė, t. y. jos įgaliotas pareigūnas, palaiko kaltinimą, o gynybos funkciją vykdo kaltinamasis ir jo gynėjas. Rungimosi baudžiamajame procese žmogus ir valstybė iš principo stovi ant „vieno laiptelio“, nes rungimosi procesas grindžiamas šalių procesiniu lygiateisiškumu. Valstybei nėra suteikiama išskirtinė teisė baudžiamojon atsakomybėn traukiamą asmenį paversti proceso objektu, kurio atžvilgiu yra naudojama bet kokia prievarta. Valstybės interesų apsaugai nėra teikiama pirmenybė prieš baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugą. Valstybė ir asmuo tokiaime procese dalyvauja kaip lygūs subjektai.

A. V. Smirnov<sup>15</sup> nuomone, idealiajam rungimosi (rus. *состязательный*) baudžiamajam procesui būdinga tai, kad:

- 1) procese dalyvauja dvi priešingos šalys: kaltinimo (baudžiamojo persekiojimo) ir gynybos, nes rungimuisi reikalingi bent du konkuruojantys subjektai;
- 2) egzistuoja procesinis šalių lygiateisiškumas arba lygybė, nes rungimasis gali būti sąžiningas tik tuo atveju, jeigu besirungiančios šalys yra vienodos „svorio kategorijos“, t. y. turi panašias „startines“ galimybes savo teisėtų interesų gynybai;
- 3) procese dalyvauja nepriklausomas nuo šalių teismas, nes sąžiningos rungtynės neįmanomos be nešališko arbitro<sup>16</sup>.

Taigi, valstybei pripažinus žmogaus laisvę ir būtinumą ją užtikrinti visose baudžiamojo proceso srityse, pripažinus principinę nuostatą, kad žmogus yra lygus ne tik su kitais žmonėmis, bet ir su valstybe, inkvizicinis procesas buvo pakeistas rungimosi procesu arba

<sup>14</sup> XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje JAV politiniai lyderiai pritarė pažangiems anglų [Didžiosios Britanijos baudžiamasis procesas yra pripažįstamas ryškiausiu klasikinio rungimosi proceso pavyzdžiu – aut. past.] baudžiamojo proceso institutams, pvz., prisiekusiesiems, ir atmetė inkvizicinio baudžiamojo proceso modelius. 1808 m. Prancūzijos Baudžiamojo proceso kodeksas atsisakė inkvizicinio proceso ir įtvirtino rungimosi proceso principus. Vokietijos baudžiamasis procesas iki pat XIX a. pradžios dar turėjo archaizmų, pasireiškiančių inkvizicinio proceso elementais. Bet 1877 m. įsigaliojo Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas visos Vokietijos mastu patvirtinęs proceso viešumą ir žodinį procesą, laisvą įrodymų vertinimą, užtikrinęs baudžiamojo persekiojimo ir teismo funkcijų atskyrimą, teisėjų nepriklausomumą ir kt. Plačiau apie tai: MAKSIMAITIS, M. *Užsienio šalių teisės istorija*. Antrasis, pataisytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002, p. 323, 377–384, 417–418

<sup>15</sup> Tokius pat idealaus rungimosi proceso požymius išskyrė K.В. Kalinovskij. КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Идеальная типология уголовного процесса. In *Основные виды уголовного судопроизводства*. Учебное пособие. Санкт-Петербург : Издательство юридического института, 2002. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum1898/item1906.html>>

<sup>16</sup> СМЕРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. СПб.: "Наука", 2000. p.18 – 19

bent rungimosi požymius turinčiu baudžiamuoju procesu. Kuo žmogus valstybėje yra laisvesnis, tuo daugiau rungimosi turėtų būti baudžiamajame procese. Tokiame naujajame moderniam baudžiamajame procese žmogaus laisvė ir lygybė valstybės atžvilgiu užtikrina procesinis kaltinimo ir gynybos lygiateisiškumas, kuris postuluoja, kad kaltinimo ir gynybos šalims turi būti suteikiamos panašios galimybės savo teisėtų interesų gynybai. Inkvizicinis baudžiamasis procesas tokio principo nepripažįsta, nes, pirma, jame neegzistuoja šalių, ir antra, kaltinamasis yra proceso objektas, o ne laisvas, lygiavertis valstybei, subjektas.

Tokios istorinės apžvalgos pagrindu darytina išvada, kad šalių procesinis lygiateisiškumas turėtų būti pripažintas modernaus teisinės valstybės baudžiamojo proceso požymiu.

Konstitucija – aukščiausią teisinę galią turintis teisės aktas nenustato Lietuvos baudžiamojo proceso tipo. Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta bendra taisyklė, kad asmens kaltumas turi būti įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, netikslinant baudžiamojo proceso modelio. Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas teisės aktas, kurio nuostatas turi atitikti visas teisinis reguliavimas. Baudžiamasis procesas turi būti toks, kad atitiktų Konstituciją ir joje įtvirtintus principus ir vertybes.

Sistemiškai aiškinant Konstitucijos nuostatas, darytina išvada, kad jos normos įtvirtina teisinės valstybės principą ir laisvo [turima omenyje ne tik fizinė laisvė – aut. past.] žmogaus koncepciją. Konstitucijos preambulėje yra įtvirtintas teisinės valstybės siekis. Konstitucinis Teismas pažymi, kad konstitucinis teisinės valstybės principas yra universalus principas, kuriuo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema bei pati Konstitucija. Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės<sup>17</sup>. Teisinės valstybės didžiausioji vertybė yra žmogus. Konstitucijos žmogus – tai bet kokio (kiekvieno) valstybinio elgesio (veikimo, sprendimo ir t. t.) tikslas, pirminis ir svarbiausias teisės subjektas. Konstitucija nežino ir nepateisina nė vieno kito tikslo, kurio siekiant žmogus būtų paverčiamas priemone ar valstybinio elgesio objektu<sup>18</sup>. Konstitucijos 18 straipsnyje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pobūdis. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 18 straipsnį, pažymi, kad naujausių laikų humanistinės teorijos paprastai remiasi tuo, kad žmogus nuo pat gimimo turi

<sup>17</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254

<sup>18</sup> MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamąjo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registro centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 102

nuo jo asmens neatskiriamas pamatinės ir nekintamos teisės bei laisvės. Konstitucijos 18 straipsnyje yra įtvirtinta pamatinė norma, kuria remiantis garantuojamos ir ginamos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės<sup>19</sup>. „Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo. [...] Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės“<sup>20</sup>.

Konstitucijos 20 straipsnis įtvirtina žmogaus teisę į laisvę ir jos neliečiamybę. Kituose Konstitucijos straipsniuose, kurie susiję su žmogaus teisėmis, taip pat minimi *laisvė* ir *laisvas(-a)*<sup>21</sup>. Tokia gausa Konstitucijos nuostatų, kurių pagrindu žmogui yra suteikiama laisvė visose gyvenimo srityse, leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos, kaip teisinės valstybės, Konstitucijoje yra įtvirtinta laisvo žmogaus koncepcija, t. y. valstybė žmogui garantuoja teisinę galimybę Konstitucijos nedraudžiamose ribose (laikantis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržant kitų žmonių teisių ir laisvių – Konstitucijos 28 str.) laisvai elgtis jam priimtiniu būdu. Konstitucinio Teismo praktikoje pabrėžiama, kad žmogus laisva valia tvarko savo asmeninį gyvenimą, santykius su kitais asmenimis<sup>22</sup>. Taigi Konstitucijos ginama žmogaus laisvė reiškia, kad žmogus turi teisę būti fiziškai laisvu ir laisva valia priimti sprendimus visose gyvenimo srityse. Tiesa, Konstitucija numato tam tikras išimtis, kai žmogaus laisvė gali būti ribojama (Konstitucijos 20 str. 1 ir 2 d., 22 str. 3 d., 23 str. 3 d., 24 str. 2 d. ir kt.), tačiau tai nepaneigia žmogaus, kaip laisvo individo, prigimties.

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principas. Konstitucinis Teismas pažymi, kad „[...] žmogaus prigimtinė teisė būti traktuojamam vienodai su kitais saugo žmogaus laisvės sritį, nes iš esmės žmogus yra laisvas tiek, kiek yra lygus su kitais. Ši pamatinė žmogaus teisė garantuojama Konstitucijos 29 straipsnyje, kurio pirmojoje dalyje nustatyta: „[įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“<sup>23</sup>.

---

<sup>19</sup>Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 114-2643

<sup>20</sup>Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004

<sup>21</sup> Kituose Konstitucijos straipsniuose minimi: *laisvas* sutikimas (Konstitucijos 21 str.); *laisvė* reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją (Konstitucijos 25 str.); minties, tikėjimo ir sąžinės *laisvė*; *laisvai* pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą; *laisvė* išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą (Konstitucijos 26 str.); *laisvai* kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą; *laisvai* išvykti (Konstitucijos 32 str.); *laisvai* vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (Konstitucijos 35 str.) ir kt. (Konstitucijos 38, 42, 43, 46, 48, 49, 50 str.).

<sup>22</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 13-221

<sup>23</sup>Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 114-2643

Lietuvos ir Vakarų Europos konstitucinių teismų jurisprudencijoje atskleista konstitucinė doktrina neleidžia abejoti, kad Konstitucijos 19–37 straipsniai formuluodami žmogaus teises pabrėžia ne tiek prigimtines ar subjektyvias teises galimybes, kiek konstatuoja tam tikrą iš valstybinio poveikio (įtakos) sferos eliminuotą ar bent jau valstybinį kėsimąsi apribojančią privataus gyvenimo (bendresniu požiūriu – privačios laisvės) erdvę. Kitaip tariant, tiek Konstitucijos 20 straipsnyje postuluojuama žmogaus laisvė, tiek Konstitucijos 29 straipsnyje tvirtinama lygybė yra ne tiek subjektyvios teisės teisinių galimybių prasme, kiek valstybės gerbiamos ir saugomos žmogų kaip tokių apibūdinančios savybės – konstitucinės vertybės<sup>24</sup>.

Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis numato, kad valdžios galias riboja Konstitucija, o šio straipsnio 3 dalis įpareigoja valdžios institucijas tarnauti žmogui, t. y. jį saugoti ir gerbti. Konstitucija įpareigoja valstybės valdžią įtvirtinti tokią teisinę sistemą (suformuoti tokią teisinį mechanizmą), kuri užtikrintų efektyviausią kiekvieno žmogaus, kaip laisvos, iniciatyvios, savarankiškos, už save atsakingos, kūnu ir protu su kitais žmonėmis vienodos (lygios) asmenybės, vystymąsi, tobulėjimą ir apsaugą. Valstybės institucijos, pareigūnai turi saugoti, ginti žmogaus teises ir laisves, o ypač svarbu, kad, vykdydami jiems patikėtas funkcijas, jie patys nepažeistų žmogaus teisių ir laisvių<sup>25</sup>. Žmogui tokios Konstitucijos nuostatos suteikia teisę reikalauti iš valstybės, kad ji imtųsi veiksmų, kurie užtikrintų žmogui veiksmingą galimybę realizuoti jam Konstitucijos suteiktas teises. Konstitucinis Teismas pažymi, kad „[...] Konstitucijos paskirtis tokiu atveju yra užtikrinti šių vertybių [prigimtinių teisių – aut. past.] gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai keliami visų pirma pačiai valstybei“<sup>26</sup>.

Apibendrinant pateiktas Konstitucijos nuostatas ir jų interpretavimą, darytina išvada: Konstitucija pripažįsta žmogaus laisvę ir jo lygybę su kitais žmonėmis ir su pačia valstybe, o valstybę įpareigoja visose gyvenimo srityse gerbti tokias vertybes ir užtikrinti jų apsaugą. Teisinės valstybės baudžiamasis procesas, kaip viena iš valstybės ir žmogaus veikimo sferų, taip pat turėtų būti grindžiamas įgimtomis žmogaus teisėmis bei žmogaus ir valstybės santykių reglamentuojančiais konstituciniais principais. Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad kartu su baudžiamąjo proceso tikslu – ginti visuomenę nuo nusikalstamų veikų, yra svarbus ir kitas baudžiamąjo proceso tikslas – užtikrinti ir asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisių

<sup>24</sup> MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registro centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 46

<sup>25</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1588

<sup>26</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 114-2643

bei laisvių apsauga<sup>27</sup>. Apibendrinus Konstitucijos nuostatų analizę, darytina išvada, kad toks baudžiamasis procesas, kuriame žmogus, netgi įtarus jį nusikalstamos veikos padarymu, lieka laisva būtybe, kurios galimybės dalyvauti procese neturėtų būti mažesnės už valstybės, atitiktą Konstituciją. Kitų šalių istorinė patirtis rodo, kad rungimosi baudžiamasis procesas atsiranda tose valstybėse, kur garantuojama žmogaus laisvė, kur žmogus yra pripažįstamas aukščiausia Konstitucijos vertybe, kur valstybė tarnauja žmonėms. Lietuvos Konstitucija įtvirtina tokias idėjas, todėl manyčiau, kad rungimasis turėtų būti pripažintas ir Lietuvos baudžiamojo proceso pagrindu, nes tik rungimosi procese (skirtingai nuo inkvizicinio proceso) žmogus (baudžiamojon atsakomybėn traukiamos asmuo) turi subjektiškumą – jis pripažįstamas proceso subjektu, šalimi, o ne tyrimo objektu, ir jam – laisvam pagal prigimtį žmogui – turėtų būti suteiktos iš esmės vienodos su valstybe galimybės dalyvauti procese ir daryti įtaką jo eigai, t. y. turėtų būti užtikrintas kaltinimo (valstybės) ir gynybos procesinis lygiateisiškumas.

Tiesa, teisinėje literatūroje egzistuoja nuomonė, kad klasikinis rungimosi procesas egzistuoja tik bendrosios teisės (angl. *common law*) tradicijos valstybėse, o Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių, kuriuose teismas įpareigotas neapsiriboti vien tik proceso dalyvių pateiktais įrodymais ir siekti nustatyti tiesą byloje, galima kalbėti tik apie ribotą rungimosi principo veikimą. Bylos išsprendimas tokio tipo procese priklauso ne tik nuo to, kaip šalys rungtis, bet ir nuo paties teismo iniciatyva atliekamų veiksmų. Todėl, G. Godos nuomone, tokio tipo procesas dar yra vadinamas inkviziciniu procesu. G. Godos manymu, inkvizicinis procesas moderniu požiūriu (greta rungimosi ir mišriojo proceso) – vienas iš baudžiamojo proceso tipų. Inkviziciniame [G. Goda tokį procesą dar vadina tiriamuoju – aut. past.] procese teismas, nagrinėjantis bylą, yra įpareigotas būti aktyvus ir imtis visų būtinų priemonių materialiai tiesai byloje nustatyti, todėl tokio tipo procese rungimosi principas veikia mažiausiai. Tačiau ir tokiam procese yra nemažai rungimosi principo elementų: 1) bylos nagrinėjimo teisme metu dalyviams suteiktos lygios teisės reikšti nušalinimus, prašymus, teikti įrodymus, apskųsti teismo sprendimus ir kt.; 2) proceso funkcijos ir tokio tipo procese yra atskirtos: kaltina prokuroras, kaltinamasis ir gynėjas ginasi, o teismas, priimdamas sprendimą byloje, taip vykdo teisingumą<sup>28</sup>.

---

<sup>27</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Valstybės žinios, 1999, Nr. 15-402

<sup>28</sup> GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 14

Su tokia G. Godos nuomone galima sutikti iš dalies. Neginčijama, kad klasikinis rungimosi procesas egzistuoja tik bendrosios teisės tradicijos valstybėse. Rungimosi procesas, būdamas idealiu baudžiamojo proceso tipu, t. y. abstrakčia kategorija, parodančia būdingus ir bendrus tam tikro proceso tipo požymius, realybėje egzistuoja su tam tikromis modifikacijomis. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse galioja mažiausiai skirtumų nuo idealaus rungimosi proceso turintys baudžiamojo proceso tipai. Lietuvos baudžiamasis procesas turi daug skirtumų nuo bendrosios teisės tradicijos valstybių baudžiamųjų procesų, tačiau, mano nuomone, tai nesudaro pakankamo pagrindo Lietuvos baudžiamąjį procesą vadinti inkviziciniu (kad ir moderniu). Inkvizicinio proceso principai nesuderinami su teisinės valstybės tikslais ir principinėmis idėjomis. K. B. Kalinovskij pateikia viešojo rungimosi proceso apibūdinimą (rus. *публично-состязательный*), kuris yra iš esmės tokios pat, kaip G. Godos aprašytas, struktūros baudžiamasis procesas. Klasifikaciniais viešojo rungimosi proceso požymiais yra viešojo ir privataus interesų pripažinimas ir žmogaus bei valstybės lygiateisiškumas. Viešojo rungimosi procese kaltintojas veikia ne savo, o visuomenės interesais, t. y. palaiko viešąjį kaltinimą [Lietuvoje priimtina vadinti valstybiniu kaltinimu – aut. past.]. Jį palaiko valstybės įgaliotas asmuo (dažniausiai prokuroras). (Konstitucijos 118 str. 1 d., BPK 42 str.). Pirminis baudžiamasis persekiojimas vyksta pagal inkvizicinio proceso principus. Jo eigoje pirminį baudžiamąjį persekiojimą vykdančios institucijos užima privilegijuotą padėtį būsimo kaltinamojo atžvilgiu. Viešasis kaltintojas yra savarankiškas proceso dalyvis, kuriam suteikta plati veikimo laisvė (Konstitucijos 118 str. 3 d., BPK 164 str. 1 d.). Nuo kaltinimo pareiškimo momento kaltintojas tampa lygiateise su gynyba šalimi (BPK 7 str. 2 d.). Įtariamasis (kaltinamasis) yra proceso subjektas, kuriam suteiktos plačios procesinės teisės (BPK 21 str. 3 d., 22 str. 3 d., 44 str.). Kaltinamasis (pats arba su gynėjo pagalba) atlieka gynybos funkciją ir kartu yra pripažįstamas lygiateise su kaltintoju šalimi. Nešališkas ir nepriklausomas, vertindamas įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, vykdo teisingumo funkciją – išsprendžia bylą (Konstitucijos 109 str. 2 ir 3 d., BPK 6 str. 1 d., 20 str. 5 d.). Viešojo rungimosi procese teismas yra aktyvus, bet jo aktyvumas yra ribojamas pateikto kaltinimo (BPK 241 str. 2 d., 255, 256 ir 257 str., 275 str. 3 d., 287 str., 320 str. 3, 4 ir 5 d.)<sup>29</sup>. Kaip matyt iš G. Godos ir K. B. Kalinovskio pateiktų modernaus inkvizicinio ir viešojo rungimosi proceso

---

<sup>29</sup> КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Публично-состязательный тип уголовного процесса. In *Основные виды уголовного судопроизводства. Учебное пособие*. Санкт-Петербург: Издательство юридического института, 2002. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-29]. Priega per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum1898/item1912.html>>

apibūdinimų, mokslininkai iš principo kalba apie tuos pačius procesus. Skiriasi tik sąvokos. Tačiau vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad Konstitucija įtvirtina laisvo ir lygaus su kitais ir su valstybe žmogaus koncepciją, laikyčiau daugiau priimtina viešojo rungimosi proceso definiciją. Tokia nuomonė remiasi anksčiau pateikta rungimosi proceso istorine raida ir Konstitucijos analize. Tokios išvados pagrindu galima būtų teigti, kad ir modernaus Lietuvos baudžiamojo proceso, kuris galėtų būti priskirtas prie viešojo rungimosi proceso, požymis yra šalių procesinis lygiateisiškumas.

## **2. KALTINIMO IR GYNYBOS PROCESINIO LYGIATEISIŠKUMO SAMPRATA**

Nei Konstitucijoje – aukščiausią teisinę galią turinčiame akte, nei BPK – tiesiogiai baudžiamojo proceso santykius reguliuojančiame teisės akte, *expressis verbis* kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas nėra įtvirtintas. Ir Konstitucijoje, ir BPK yra įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas ir jo išraiška baudžiamajame procese. Be to, Konstitucija ir BPK įtvirtina baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens teisę į gynybą ir gynybos papildomas garantijas, kurių pagrindu turėtų būti įgyvendinama procesinė kaltinimo ir gynybos lygybė. Kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo sąvoka nėra svetima nei teismų praktikai, nei baudžiamojo proceso teisės doktrinai.

### *2.1. Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas*

Konstitucijos 29 straipsnio pagrindu Konstitucinio Teismo doktrinoje yra suformuluotas asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ir pareigūnams principas. Konstitucinis Teismas pažymi, kad Konstitucijos 29 straipsnio nuostatose yra įtvirtintas *visų asmenų lygybės principas*<sup>30</sup>, *asmenų lygiateisiškumo principas*<sup>31</sup>, *formali visų asmenų lygybė*<sup>32</sup>, *žmogaus prigimtine teise būti traktuojamam vienodai su kitais*<sup>33</sup> ir t. t. Konstitucinis asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms principas reikalauja, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų

---

<sup>30</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423

<sup>31</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 134-4819

<sup>32</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai; 2008 m. rugsėjo 23 d. sprendimas

<sup>33</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 134-4819

įtvirtintos visiems vienodai.<sup>34</sup> Įdomu pabrėžti, kad Konstitucinis Teismas asmenų *lygybės* ir *lygiateisiškumo* principo terminus vartoja kaip sinonimus, pavyzdžiui, 2000 m. gegužės 5 d. ir 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimuose yra išaiškinta, kad Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai. Bet šis principas nepaneigia galimybės įstatyme nustatyti nevienodą (diferencijuotą) teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Tačiau šis konstitucinis principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys, kuriems skiriamas teisinis reguliavimas, palyginti su kitais asmenimis, kuriems taip pat skiriamas atitinkamas teisinis reguliavimas, būtų kitaip traktuojami, nors tarp jų nėra tokių skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas<sup>35</sup>. 2000 m. gegužės 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad Konstitucijos 29 straipsnyje yra įtvirtintas *asmenų lygybės principas*, o 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime nurodyta, kad Konstitucijos 29 straipsnis įtvirtina asmenų *lygiateisiškumo principą*. Konstitucinio Teismo teisėjas A. Abramavičius, aiškindamas tokį Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vartojamų sąvokų dualizmą, pažymėjo, kad „tam tikrą laiką Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 29 straipsnį, [...]vienu atveju nurodydavo, kad šioje nuostatoje atsispindi „visų asmenų lygybės prieš įstatymą, teismą ir kitas valstybės institucijas ar pareigūnus principas“, kitu atveju šį principą įvardydavo kaip „asmenų lygiateisiškumo principą“. Toks šių sąvokų tapatinimas [...] yra ne visai teisingas ir pagrįstas“<sup>36</sup>. Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas asmenų lygybės prieš įstatymą, teismą ir kitas valstybės institucijas ar pareigūnus principas, o 2 dalyje – diskriminacijos draudimas. Dėl to, A. Abramavičiaus manymu, kalbant apie Konstitucijos 29 straipsnio ir 1, ir 2 dalis, sąvoka *asmenų lygiateisiškumas* tiksliau išreiškia minėtos Konstitucijos nuostatos esmę ir paskirtį. Pažymėtina, kad jau nuo 2005 m. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje aiškinant Konstitucijos 29 straipsnį kalbama apie šiame straipsnyje įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą.

Anot Konstitucinio Teismo, asmenų lygiateisiškumas baudžiamojo proceso kontekste reiškia, kad pagal Konstituciją teisinis reguliavimas turi būti toks, kad baudžiamojo proceso

<sup>34</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai

<sup>35</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 134-4819

<sup>36</sup> ABRAMAVIČIUS, A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 12(90), p. 43



dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą, būtų traktuojami vienodai. Taigi, tą patį procesinį statusą turintys baudžiamojo proceso dalyviai turi turėti ir tokias pačias teises bei pareigas, nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas<sup>37</sup>. Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas<sup>38</sup>. Asmenų lygiateisiškumo principo turi būti laikomasi visose baudžiamojo proceso stadijose. „[...]Istatymu reguliuojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant turi būti laikomasi Konstitucijos normų ir principų, įtvirtinančių *inter alia* asmenų lygiateisiškumą. [...]Baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma [...] proceso dalyvių lygiateisiškumo [...]“<sup>39</sup>. Pabrėžtina, kad šis principas taikomas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims<sup>40</sup>.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje šalių lygiateisiškumo principas siejamas su lygiomis kaltinimo ir gynybos šalių teisėmis teismo nagrinėjimo metu. Apibendrinus 2003–2010 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, pastebėta, kad:

- šalių lygiateisiškumas dažniausiai yra nagrinėjamas BPK 7 straipsnio 2 dalies kontekste ir yra siejamas su lygiomis šalių teisėmis teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui;
- šalių lygiateisiškumas yra pripažįstamas teismo nagrinėjimo principu;
- kaltinimo ir gynybos šalių lygiateisiškumas laikytinas rungimosi principo sudėtine dalimi, jo įgyvendinimo sąlyga<sup>41</sup>.

<sup>37</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798

<sup>38</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d. 2009 m. birželio 8 d. nutarimai

<sup>39</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254

<sup>40</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d., 1996 m. balandžio 18 d., 2000 m. vasario 23 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2004 m. sausio 26 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai

<sup>41</sup> Tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija minima: 2005 m. sausio 11 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-41/2005, 2005 m. balandžio 5 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-281/2005, 2005 m. birželio 28 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-428/2005, 2006 m. vasario 28 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-156/2006, 2007 m. gegužės 22 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-294/2007, 2007 m. birželio 29 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-7-408/2007, 2007 m. spalio 30 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-646/2007, 2007 m. lapkričio 13 d.

Pabrėžtina, kad nė viena iš BPK 7 straipsnio 2 dalyje išvardytų teisių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje nelaikytina absoliuti. Pavyzdžiui, nelaikytini teisės teikti įrodymus ir dalyvauti jų tyrime, pažeidimais atvejai, kai teismas atmeta gynybos šalies prašymus dėl įrodymų pateikimo tinkamai tai motyvuodamas<sup>42</sup>. Tas pats pasakytina apie teisę teikti prašymus, kuri negali būti aiškinama kaip absoliuti ir atitinkanti teismo pareigą tenkinti visus kaltinamojo prašymus. Ši teisė sukuria siauresnės apimties teismo pareigą svarstyti kaltinamojo pateiktus prašymus ir priimti dėl jų procesinius sprendimus<sup>43</sup>. Jeigu teismas motyvuotai atmeta šalies prašymą, tai, pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, taip pat nelaikytina šalių lygiateisiškumo pažeidimu.<sup>44</sup>

Pastebėta, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje vartojama ne tik šalių lygiateisiškumo sąvoka. Nagrinėdama BPK 44 straipsnio 5 dalies turinį, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija nurodė, kad BPK 44 straipsnio 5 dalyje įtvirtinti proceso greitumo, procesinės lygybės [aut. pabraukta], viešumo, teisingos bylos išnagrinėjimo, teismo nešališkumo ir nepriklausomumo principai, kurių turinys atskleistas atskiruose BPK straipsniuose<sup>45</sup>. Procesinės lygybės turinys Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje atskirai nėra nagrinėjamas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismo praktikos taip pat minima procesinė nelygybė [aut. pabraukta]<sup>46</sup>.

Procesinio lygiateisiškumo, kuris būtų plačiai nagrinėjamas viso baudžiamojo proceso kontekste, paaiškinimo aptikti nepavyko, tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra kasacinių nutarčių, kuriose užsimenama apie šalių lygiateisiškumą ir ikiteisminio tyrimo metu. 2005 m. lapkričio 22 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „[...] byloje nėra procesinės nelygybės faktų. Kaltinimo ir gynybos funkcijas vykdančys proceso dalyviai turėjo vienodas sąlygas tiek ikiteisminio tyrimo, tiek teismo bylos nagrinėjimo metu. Nagrinėjant bylą teismas su abiem proceso šalimis elgėsi vienodai, nerodydamas nė vienai iš jų palankumo. Procesas buvo teisingas nuo pat pradžios, įskaitant ir bylos tyrimui bei nagrinėjimui reikšmingų duomenų rinkimo būdus [...]“<sup>47</sup>. 2008 m. kovo 4 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad „[...] iš bylos duomenų

---

kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-682/2007, 2008 m. kovo 4 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-7-137/2008, 2008 m. birželio 27 d. kasacinėje nutartyje b.b. Nr. 2K-296/2008

<sup>42</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 27 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-296/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 8 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-656/2005

<sup>43</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 28 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-377/2005

<sup>44</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 22 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-294/2007

<sup>45</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-370/2005

<sup>46</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-7-645/2005

<sup>47</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-7-645/2005

matyti, kad kasatorius visomis šiomis [BPK 7 straipsnio 2 dalyje numatytomis – aut. patikslinimas] teisėmis aktyviai naudojosi ir ikiteisminio tyrimo metu, ir teismo posėdžiuose<sup>48</sup>. 2008 m. birželio 27 d. nutartyje buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad „[...] bylos duomenys patvirtina, kad tiek ikiteisminio tyrimo, tiek teismo bylos nagrinėjimo metu nei kaltinamajam, nei jo gynėjui nebuvo suvaržyta teisė teikti įrodymus, dalyvauti juos tiriant, reikšti prašymus, duoti paaiškinimus, užduoti liudytojams, ekspertui klausimus ir pan.“<sup>49</sup>.

Įdomų paminėti, kad 2004 m. kovo 2 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas skundą dėl esminių BPK pažeidimų, nurodė, kad „[...] kasatoriai teigia, kad tuo pažeistas proceso šalių lygiateisiškumo principas. Tačiau tokio principo baudžiamojo proceso kodeksas nenustato“<sup>50</sup>. Tokia Lietuvos Aukščiausio Teismo nuomonė yra tik epizodiška ir jos pagrindu neturėtų būti neigiamas šalių procesinio lygiateisiškumo principas.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje kaip vienas rungimosi principo elementų nurodoma tai, kad kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises, numatytas BPK 7 straipsnio 2 dalyje. Tokiu būdu į BPK yra perkeltas konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas<sup>51</sup>. BPK komentare nurodyta, kad šalims teismo procese turi būti sudaromos vienodos galimybės teikti įrodymus, išsakyti argumentus, ginčyti priešingos šalies įrodymus bei argumentus, pasisakyti visais svarstomais klausimais ir pan.<sup>52</sup>. Pabrėžtina, kad ikiteisminio tyrimo metu šalių lygiateisiškumas atsiranda tada, kai tam tikri klausimai yra sprendžiami pas ikiteisminio tyrimo teisėją metu.

Rusijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje yra išreiškiama nuomonė, kad „[...] rungimasis gali būti sąžiningas tik tada, [...] kai priešingos šalys disponuoja sąlygiškai vienodomis galimybėmis savo interesų gynybai. Tačiau komentuojamame straipsnyje [Rusijos Federacijos BPK 15 str. 4 d. nustato, kad kaltinimo ir gynybos šalys yra lygiateises prieš teismą – aut. past.<sup>53</sup>] kalbama ne apie lygiateisiškumą, o apie šalių lygybę prieš teismą,

---

<sup>48</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-7-137/2008

<sup>49</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 27 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-296/2008

<sup>50</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-194/2004

<sup>51</sup> Asmenų lygiateisiškumo principas taip pat minimas BPK 6 str. 2 ir 3 d.

<sup>52</sup> GODA, G., MERKEVIČIUS, R., JASAITIS G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P., RINKEVIČIUS, J., ŠVEDAS, G. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius : Teisinės informacijos centras, 2003, p. 28

<sup>53</sup> Уголовно Процессуальный Кодекс Российской Федерации / УПК РФ. Москва, Санкт-Петербург, 2009. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-01] Prieiga per internetą: <<http://www.up-kodeks.ru/kodeks/up-kodeksru/upk-glava2.html>>

t.y. apie teisių lygybę, o ne apie procesines galimybes. [...] Kalbant apie ikiteisminį tyrimą, tai komentuojama dalis nereikalauja šalių lygiateisiškumo užtikrinimo jo metu [...]“<sup>54</sup>.

Civilinio proceso teisės doktrina išskiria šalių procesinio lygiateisiškumo principą, kuris egzistuoja savarankiškai nuo rungimosi principo ir, civilinio proceso prasme, reiškia lygias šalių procesines teises (Civilinio proceso kodekso<sup>55</sup> (toliau – CPK) 12 ir 17 str.). Šalių procesinis lygiateisiškumas yra konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo išraiška civilinio proceso teisėje. Šalių lygios procesinės teisės reiškia, kad nė viena ginčo šalis nėra labiau privileijuota ir vienos šalies teisės atitinka kitos šalies teises<sup>56</sup>. Civiliniame procese šalių procesinio lygiateisiškumo principas reikalauja, kad teismo ginčo metu šalims turi būtų užtikrintos vienodos teisės jų pozicijoms apginti. Turint omenyje, kad civilinis procesas vyksta tarp dviejų sąlyginai lygiaverčių subjektų, taip pat tai, kad civiliniame procese nėra ikiteisminio tyrimo stadijos, o vienintelė ir pagrindinė proceso stadija yra civilinės bylos nagrinėjimas teisme, kur abi šalys rungtis prieš nepriklausomą teisėją, manyčiau, yra pagrįstas šalių procesinės lygybės sutapatinimas su jų lygiomis teisėmis civilinės bylos teismo nagrinėjimo metu. Tačiau baudžiamajame procese toks procesinio lygiateisiškumo supratimas nėra priimtinas, nes, pirma, kaltinimo ir gynybos šalių padėtis nėra vienoda, t. y. kaltina valstybė, o ginasi privatus asmuo, ir, antra, baudžiamąjį procesą metu egzistuoja ikiteisminio tyrimo stadija, kurios eiga nėra panaši į teismo nagrinėjimą.

Apibendrinus, darytina išvada, kad BPK 7 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas šalių lygiateisiškumas yra konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo išraiška baudžiamajame procese. Šalių lygiateisiškumas, kuris yra suprantamas kaip lygios kaltinimo ir gynybos šalių teisės teikti įrodymus, išsakyti argumentus, ginčyti priešingos šalies įrodymus bei argumentus, pasisakyti visais svarstomais klausimais, galioja tik teismo proceso metu. Su tam tikromis išimtimis, tokios nuomonės yra laikomasi Konstitucinio ir Lietuvos Aukščiausiojo teismų praktikoje bei vyraujančioje Lietuvos ir kitų šalių baudžiamąjį procesą teisės doktrinoje. Tačiau tai neturėtų būti pagrindu, paneigiančiu idėją, kad viso baudžiamąjį procesą metu, visose jo stadijose turėtų būti išlaikyta pusiausvyrą tarp kaltinimo ir gynybos

---

<sup>54</sup> СМЕРНОВ, А. В.; КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. СПб.: Питер, 2003. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-05] Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/komm-015.htm>> Vertimas – autorės

<sup>55</sup> Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (aktuali redakcija). Valstybės žinios; 2002, Nr 36-1340; 2002, Nr. 42

<sup>56</sup> DRIUKAS, A., LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., NEKROŠIUS, V., VALANČIUS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. I dalis. Bendros nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004, p. 91

šalių galimybių dalyvauti procese ir daryti įtaką jo galutiniam rezultatui, nes to reikalauja sąžiningo proceso principas.

## 2.2. Procesinis lygiateisiškumas kaip asmens teisės į sąžiningą procesą išraiška

Nors Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtinta, tačiau Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad kiekvienas asmuo turi teisę į tinkamą teisinį procesą: „[...]Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą[...]“<sup>57</sup>. Ši teisė yra siejama su tinkamu teismo procesu ir Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalimi, kurioje įtvirtinta, kad asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti yra tinkamas teismo procesas<sup>58</sup>. Tam tikri tinkamo teismo proceso reikalavimai yra įtvirtinti Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje. Tinkamo teismo proceso principas, be kita ko, reiškia, kad teismas privalo besąlygiškai laikytis konstitucinių principų ir juos įtvirtinančių įstatymų reikalavimų dėl baudžiamojo proceso šalių lygiateisiškumo, būti nešališkas ir nepriklausomas<sup>59</sup>. Garantuojant asmens teises teisminiame procese, būtina teisės normomis užtikrinti, kad procesas vyktų sąžiningai ir būtų gerbiamos proceso šalių teisės<sup>60</sup>, kad būtų paisoma konstitucinių imperatyvų *inter alia* proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, rungimosi principo, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje<sup>61</sup>. Konstitucinis Teismas, aiškindamas baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teisę į gynybą ir teisę į teisingą teismo procesą, pabrėžė tai, kad teismo bylos nagrinėjimo metu svarbi asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisės į gynybą garantija yra kaltintojo, kaltinamojo, gynėjo, nukentėjusiojo ir jo atstovo, taip pat civilinio ieškovo ir atsakovo, jų atstovų teisių lygybė ir rungimosi principo laikymasis<sup>62</sup>. Teismo nagrinėjimo dalyviams teisminiame

<sup>57</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254

<sup>58</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. gegužės 28 d. nutarimai

<sup>59</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai, 2008 m. gegužės 28 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai

<sup>60</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 15-402

<sup>61</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. gegužės 28 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai

<sup>62</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 15-402

posėdyje turi būti įstatymais užtikrintos lygios teisės teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti prašymus. Bylos turi būti nagrinėjamos laikantis rungimosi principo<sup>63</sup>.

Nors Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas reguliavimas skirtas teisiniam bylos nagrinėjimui, tačiau, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pasitaiko atvejų, kai yra pabrėžiama platesnę tinkamo teismo proceso principo taikymo sferą. Nagrinėdamas, ar Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatos dėl nusikalstamos veikos imitacijos modelio sankcionavimo atitinka Konstituciją, Konstitucinis Teismas akcentavo tai, kad Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies nuostatos, nors tiesiogiai nurodo teisminių bylos nagrinėjimą, tačiau suponuoja teisę į nešališką teisminę gynybą ne tik bylos teismo nagrinėjimo metu, bet ir visame baudžiamosios bylos tyrimo procese. Nešališko proceso reikalavimai taikytini ir atliekant operatyvinio tyrimo veiksmus, nes operatyviniais veiksmais gauta informacija Baudžiamojo proceso kodekso nustatytais atvejais ir tvarka gali būti panaudota kaip įrodymai baudžiamojoje byloje<sup>64</sup>. Baudžiamasis procesas turi būti toks, kad nebūtų pažeistos ir asmens, įtariamo [įtariamasis yra ikiteisminio tyrimo dalyvis – aut. past.], kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas, ir kt.<sup>65</sup>

EŽTT praktikoje taip pat yra pripažinta, kad sąžiningumo reikalavimas yra taikomas ne tik teismo nagrinėjimo metu. Pagrindinė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos<sup>66</sup> (toliau – Konvencija) 6 straipsnio paskirtis – užtikrinti kaltinamajam, kad jo kaltės klausimas būtų sprendžiamas teisingame [kaip sinonimai vartojami terminai *sąžiningas, tinkamas* – aut. past.] procese (angl. *fair trial*). Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nurodyta: „Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas. [...]“. Kitose Konvencijos 6 straipsnio dalyse yra įtvirtintos specifinės baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui suteikiamos garantijos, kaip antai nekaltumo prezumpcija (Konvencijos 6 str. 2 d.), teisė žinoti, kuo yra

<sup>63</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423

<sup>64</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105

<sup>65</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798

<sup>66</sup> 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. (aktuali redakcija) Valstybės žinios: 2000, Nr. 96-3016

kaltinamas (Konvencijos 6 str. 3 d. a) p.), teisė turėti pakankamai laiko ir galimybių pasiruošti gynybai (Konvencijos 6 str. 3 d. b) p.), teisė turėti gynėją (Konvencijos 6 str. 3 d. c) p.) ir kt.

Kaip matyti iš Konvencijos 6 straipsnio teksto, 1 dalyje yra įtvirtinti tinkamo teismo nagrinėjimo (angl. *fair hearing*) reikalavimai, o to paties Konvencijos straipsnio 2 ir 3 dalyse – minimalios garantijos, kurios turi būti garantuojamos baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui nuo to momento, kai jam yra pareiškiamas įtarimas. Nepriklausomai nuo tokios Konvencijos 6 straipsnio teksto konstrukcijos, šio straipsnio pagrindu EŽTT suformuluotas sąžiningo proceso principas yra taikytinas viso baudžiamojo proceso metu. Byloje *Nielsen prieš Daniją* Europos žmogaus teisių komisija (toliau – Komisija) pabrėžė, kad „atsakymas į klausimą, ar teisminis bylos nagrinėjimas atitinka standartus, įtvirtintus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, turi būti pagrįstas viso proceso (angl. *trial as a whole*) analize, o ne tik izoliuotai vertinant jo atskirus epizodus. Tiesa, vienas konkretus epizodas arba konkretus aspektas [...] gali būti išskirtinis ir toks svarbus, kad nulemtų bendrą viso proceso vertinimą. Vis dėlto, netgi esant tokiems išskirtiniams atvejams, sprendimas, ar visas procesas buvo sąžiningas, turi būti pagrįstas viso proceso kaip visumos įvertinimu“<sup>67</sup>. Taigi, EŽTT praktikoje pripažinta, kad sąžiningumo reikalavimo turi būti paisoma visame procese, o ne tik teisiniame nagrinėjime. Jeigu tam tikru atveju sąžiningumo reikalavimas buvo pažeistas, tai neturėtų pažeisti viso sąžiningo proceso esmės, nes sprendžiant, ar baudžiamasis procesas buvo tinkamas, turi būti atsižvelgta į visą procesą<sup>68</sup>.

Teisinės valstybės principas įpareigoja įstatymų leidėją įtvirtinti tokį baudžiamojo proceso reguliavimą, kuris atitiktų sąžiningo proceso standartus viso baudžiamojo proceso metu. Sąžiningas teisinės valstybės baudžiamasis procesas turėtų užtikrinti laisvo žmogaus apsaugą nuo galingos valstybės ir turėtų garantuoti baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens lygybę su valstybe. Sąžiningo proceso reikalavimas nėra absoliutus. Jeigu dėl tam tikrų priežasčių sąžiningo proceso principas buvo pažeistas, tai toks pažeidimas nebus

---

<sup>67</sup> Europos žmogaus teisių komisijos 1960 m. kovo 15 d. išvada byloje *Nielsen prieš Daniją*. Pareiškimo Nr. 343/57. [interaktyvus] p. 79. [žiūrėta 2011-02-21] Prieiga per internetą <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-fr>>. Vertimas – autorės

<sup>68</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *Sipavičius prieš Lietuvą*. Pareiškimo Nr. 49093/99. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-12] Prieiga per internetą: <[http://www.tm.lt/dok/Sipavicius\\_pries\\_Lietuva\\_spr.pdf](http://www.tm.lt/dok/Sipavicius_pries_Lietuva_spr.pdf)>, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. rugsėjo 25 d. sprendimas byloje *Polufakin ir Chernyshev prieš Rusiją*. Pareiškimo Nr. 30997/02. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-28] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Polufakin%20%20Chernyshev&sessionid=68404435&skin=hudoc-fr>>

laikomas esminiu, jei buvo būtinas ir nepaneigė sąžiningumo iš esmės. Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo suformuluotą teisingo teismo proceso principą, kuris turėtų būti taikomas visose baudžiamojo proceso stadijose, galima būtų pagrįstai teigti, kad Konstitucinio Teismo ir EŽTT pozicijos dėl sąžiningo proceso esmės ir taikymo sferos yra panašios.

Nors Konvencijos 6 straipsnio tekste šalių procesinio lygiateisiškumo principas nėra tiesiogiai nurodytas, tačiau EŽTT praktikoje yra suformuluotas šalių procesinių galimybių lygybės<sup>69</sup> (angl. *equality of arms*) principas, kuris yra pripažįstamas vienas svarbiausių tinkamo proceso reikalavimų<sup>70</sup>. Pabrėžtina, kad pirminis Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies vertimas į lietuvių kalbą buvo šiek tiek kitoks – buvo akcentuojamos *lygybės sąlygos*, o būtent: „Nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo [...]“<sup>71</sup>.

EŽTT praktikoje yra suformuluota plati sąžiningo proceso doktrina, kurioje nagrinėjami sąžiningo proceso elementai, kaip antai teisė į teismą, teisė asmeniškai dalyvauti bylos nagrinėjime, kuris vyksta pagal rungimosi taisykles, teisė į bylos nagrinėjimą per kuo trumpiausią laiką, teisė turėti minimalias sąžiningumą (teisingumą) procese užtikrinančias garantijas, kurios numatytos Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje ir kt.<sup>72</sup> Kaip vieną iš sąžiningo proceso kriterijų EŽTT išskiria šalių procesinių galimybių lygybę. Komisija savo pranešime byloje *Pataki ir Dunshirn prieš Austriją* pabrėžė, kad šalių procesinių galimybių lygybės principas, reiškiantis kaltinamojo ir prokuroro procesinę lygybę (angl. *procedural equality*), yra neatskiriamas sąžiningo proceso elementas<sup>73</sup>. Baudžiamajame procese, kuriame dėl jo pobūdžio yra užprogramuota šalių nelygi padėtis, šis principas yra itin svarbus. Byloje *Delcourt prieš Belgiją* EŽTT suformulavo baudžiamojo proceso *šalių procesinių galimybių lygybės principą*, kuris reiškia, kad kaltinamasis ir kaltintojas turi būti lygioje padėtyje, t. y.

---

<sup>69</sup> M. Gušauskienė *equility of arms* verčia kaip lygios procesinės teisės, tačiau laikausi nuomonės, kad daugiau tinkamas būtų *šalių procesinių galimybių lygybės* arba *šalių procesinė lygybės* sąvokos, nes kaltinimo ir gynybos šalys dėl jų specifiskumo lygių procesinių teisių turėti negali.

<sup>70</sup> MERRILLS, J.G. *The development of international law by the European Court of Human Rights*. Manchester. New York, 1993, p. 185

<sup>71</sup> 1950 m. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (neaktuali redakcija) Valstybės žinios, 1995. Nr. 40-987

<sup>72</sup> Plačiau apie tai CLAYTON, R.; TOMLINSON, H. *Fair trial rights*. Reprinted from *The law of human rights* Didžioji Britanija: Oxford University press, 2001, p.88–122

<sup>73</sup> WAŖSEK-WIADEREK, M., *The principle of „equality of arms“ in criminal procedure under Article 6 of the European Convention on Human Rights and its functions in criminal justice of selected European countries. A comparative view*. Leuven University Press: Leuven, 2000, p. 23 Taip pat: TRECHSEL, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press: New York, 2005, p. 94



abiem šalims turi būti suteikta pagrįsta (angl. *reasonable*) galimybė pateikti savo bylos vertinimą teismui tokiomis sąlygomis, kurios nepastatytų jos į iš esmės blogesnę padėtį prieš oponentę. Kaltinamajam turi būti ne tik suteikta galimybė apginti savo argumentus, bet galimybė tai padaryti vienodomis sąlygomis su kaltintoju.<sup>74</sup> Šalių procesinių galimybių lygybės principas reiškia, kad kiekviena iš bylos šalių turi naudotis lygiomis galimybėmis pristatyti savo bylą ir nė viena bylos šalis negali būti pastatyta į geresnę padėtį oponentės atžvilgiu<sup>75</sup>. Tarp šalių turi būti užtikrinta teisinga (sąžininga) pusiausvyra<sup>76</sup>, dėl to šalių procesinių galimybių lygybė yra itin svarbi užtikrinant asmens teisę, kad jo kaltės klausimas būtų sprendžiamas teisingame baudžiamajame procese.

EŽTT praktikoje yra daug bylų, kuriose buvo nagrinėjami skirtingi šalių procesinių galimybių lygybės principo turinio elementai. Šalių procesinių galimybių lygybė yra nagrinėjama kartu su *teise į rungimosi baudžiamąjį procesą*. EŽTT pripažįsta, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisingo teismo proceso reikalavimas *inter alia* apima „teisę į rungimosi teismą baudžiamojoje byloje,[...] reiškiančią, kad ir kaltinimas, ir gynyba turi turėti galimybę žinoti bei pasisakyti dėl kitos šalies pateiktų paaiškinimų ir įrodymų“<sup>77</sup>. Rungimosi ir šalių procesinės lygybės principai yra glaudžiai susiję, nes tik žinant kitos šalies argumentus ir esant galimybei juos komentuoti, gali būti reikalaujama laikytis šalių procesinės lygybės principo, t.y. reikalauti, kad minėtus veiksmus šalys atliktų lygiomis sąlygomis. Nepaisant tokio glaudaus ryšio, rungimosi principas ir šalių procesinių

---

<sup>74</sup>Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 2689/65. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-03] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Delcourt%20%20V.%20%20Belgium&sessionId=68404643&skin=hudoc-fr>>

<sup>75</sup> *Respect for the rights of the parties to a trial, notably in defence*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-20] Prieiga per internetą: <<http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/comparativeanalysis/therighttodueprocess/parties/>>

<sup>76</sup>Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *De Haes and Gijssels prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 19983/92. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-11] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=De%20%20Haes%20%20Gijssels%20%20v.%20%20v.&sessionId=68404996&skin=hudoc-fr>>

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje *Gorraiz Lizarraga ir kt. prieš Ispaniją*. Pareiškimo Nr. 62543/00. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-15] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=GORRAIZ%20%20LIZARRAGA%20%20OTHERS%20%20v.%20%20SPAIN&sessionId=68405217&skin=hudoc-fr>>

<sup>77</sup>Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas byloje *Brandstetter prieš Austriją*. Pareiškimas Nr. 11170/84, 12876/87, 13468/87. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-15] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Brandstetter&sessionId=68412202&skin=hudoc-en>>, Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Rowe ir Davis prieš Jungtinę Karalystę ir kt.* Pareiškimo Nr. 28901/95. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-10] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbk&action=html&highlight=Rowe%20%20Davis&sessionId=68443967&skin=hudoc-en>> Vertimas – autorės

galimybių lygybė yra savarankiški sąžiningo proceso reikalavimai. EŽTT byloje *Krcmar ir kiti prieš Čekijos Respubliką*<sup>78</sup> išaiškino skirtumą tarp dviejų susijusių procesinės lygybės ir rungimosi proceso koncepcijų. Byloje buvo nagrinėjama procedūra, kurios metu Čekijos Respublikos Konstitucinis Teismas savo iniciatyva ir šalims nežinant surinko papildomų įrodymų, kurių pagrindu buvo priimtas sprendimas. EŽTT konstatavo, kad šalių lygių procesinių galimybių principas nebuvo pažeistas, nes Konstitucinio Teismo iniciatyva surinkti įrodymai nebuvo susiję su kuria nors šalimi. Tačiau byloje buvo pripažintas teisės į rungimosi procesą pažeidimas, nes šalys nežinojo apie tokių įrodymų buvimą ir neturėjo galimybės juos komentuoti.

Šalių procesinių galimybių lygybės principo turi būti paisoma *nustatant institucijų, dalyvaujančių baudžiamajame procese, sąrangą*. EŽTT praktikoje šalių procesinė lygybė yra akcentuojama, kai nagrinėjamos bylos dėl Konvencijos dalyvių, kurių baudžiamojo proceso reglamentavime numatyta prokuroro ar kito valstybės pareigūno, kurio viena iš funkcijų – valstybinio kaltinimo palaikymas, teisę dalyvauti tam tikros grandies teismo posėdžiuose, tačiau gynybos šaliai tokia teisė nėra numatyta. Egzistuoja trys kriterijai, remiantis kuriais yra vertinama, ar minėta situacija nepažeidžia šalių procesinių galimybių lygybės principo: pirma, tokio pareigūno vaidmuo – jis dalyvauja kaip valstybinis kaltintojas ar kaip teisės laikymosi prižiūrėtojas; antra, kokiomis aplinkybėmis ir su kokiais tikslais yra išklausa tokio pareigūno nuomonė; trečia, kaip pasibaigė procesas kaltinamojo atžvilgiu: ar buvo priimtas nepalankus kaltinamojo atžvilgiu sprendimas<sup>79</sup>. Kelete bylų EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas šalių procesinių galimybių lygybės principas dėl *Advocate General* arba panašaus pareigūno vaidmens Kasaciniame ar Aukščiausiąjame teisme. Minėti pareigūnai teismo posėdžiuose dalyvavo kaip valstybinį kaltinimą palaikantys pareigūnai, pateikė savo nuomonę posėdžiuose nagrinėjimais klausimais. Gynybos šaliai, baudžiamojo proceso įstatyme nenumatant galimybės dalyvauti minėtų teismų posėdžiuose, nebuvo užtikrinta galimybė pristatyti savo poziciją lygiomis su kaltinimo šalimi sąlygomis<sup>80</sup>. Teismas, kuris

---

<sup>78</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. kovo 3 d. sprendimas byloje *Krcmar ir kiti prieš Čekijos Respubliką*. Pareiškimo Nr. 35376/97 [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-26] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Krcmar&sessionid=68444068&skin=hudoc-en>>

<sup>79</sup> WĄSEK-WIADEREK, M. *The principle of „equality of arms“ in criminal procedure under Article 6 of the European Convention on Human Rights and its functions in criminal justice of selected European countries. A comparative view*. Leuven University Press: Leuven, 2000, p. 24

<sup>80</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *Borgers prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 12005/86. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-03] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Borgers&sessionid=68444198&skin=hudoc-en>>

svarsto galimą bylos sprendimą kartu su kaltinimą palaikančiu pareigūnu, negali būti pripažintas nešališku, ypač kaltinamojo atžvilgiu<sup>81</sup>. Jeigu teismo posėdžio metu valstybinį kaltinimą palaikančio pareigūno dalyvavimas yra būtinas, o kaltinamajam nesuteikiama teisė asmeniškai dalyvauti tokiaame posėdyje, nėra užtikrinamas tinkamas balansas tarp kaltinimo ir gynybos šalių galimybių pristatyti savo poziciją ir pasisakyti dėl priešingų interesų turinčios šalies argumentų. Dėl šios priežasties EŽTT šalių procesinių galimybių lygybės principą dažnai nagrinėja kartu su *teise asmeniškai dalyvauti teisminiame bylos nagrinėjime*<sup>82</sup>.

Šalių procesinių galimybių lygybės principo užtikrinimas yra labai svarbus *renkant, pateikiant, tikrinant ir vertinant duomenis, reikšmingus bylos tyrimui ir nagrinėjimui*. EŽTT pabrėžia, kad jo tikslas yra įsitikinti, ar visas procesas, taip pat įrodomosios medžiagos gavimas ir jos tyrimas, buvo sąžiningas<sup>83</sup>. Konvencijos visos 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos garantijos yra daugiau ar mažiau susijusios su įrodomosios medžiagos rinkimu, pateikimu, tikrinimu ir vertinimu, tačiau *b ir d punktai* yra tiesiogiai susiję su įrodinėjimo procesu.

Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies b punkto nuostata garantuoja baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui teisę turėti pakankamai galimybių pasiruošti gynybai. Šios garantijos pats svarbiausias tikslas – suteikti kaltinamajam galimybę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, kitais dokumentais ir faktais, kurie yra pagrindas tinkamai organizuoti savo gynybą, bei prieš teismo posėdį surinkti ir pateikti teismui visus svarbius argumentus ir įrodomąją medžiagą. Šalių procesinių galimybių lygybės principo laikymasis baudžiamajame procese yra būtinas, nes proceso šalys dėl savo padėties yra nelygios ir todėl natūralu, kad valstybinį kaltinimą palaikantis prokuroras atsiduria palankesnėje padėtyje

---

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 26 d. sprendimas byloje *Metfah prieš Prancūziją*. Pareiškimo Nr. 32911/96, 35237/97, 34595/97. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-17] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Me&sessionId=68444336&skin=hudoc-en>>

<sup>81</sup> TRECHSEL, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press: New York, 2005, p. 100

<sup>82</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *Borgers prieš Belgiją*, Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Vermeulen prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 19075/91. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-10] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Vermeulen&sessionId=68444429&skin=hudoc-en>>, Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Bulut prieš Austriją*. Pareiškimo Nr. 17358/90. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-16] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Bulut&sessionId=68444571&skin=hudoc-en>> ir kt.

<sup>83</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Dorokhov prieš Rusiją*. Pareiškimo Nr. 66802/01. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-14] Prieiga per internetą: <<http://www.echr.ru/documents/doc/12068001/12068001-005.html>>

informuotumo prasme. *Jasper prieš Jungtinę Karalystę*<sup>84</sup> byloje EŽTT nurodė, kad procesinių galimybių lygybė kartu su Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies b punktu nustato baudžiamojo proceso subjektų pareigą atskleisti kaltinamajam visą medžiagą, kuria jie disponuoja ar gali išreikalauti ir kuria kaltinamasis galėtų išteisinti save ar siekti bausmės sumažinimo. Procesinių galimybių lygybės principas reiškia, kad šalys turi turėti prieigą prie medžiagos, kuria jie gali remtis teisme<sup>85</sup>. Jeigu kaltinamajam neleidžiama susipažinti su bylos medžiaga ir daryti jos kopijas galimybė, tai pažeidžia jo teisę pasirengti gynybai, taip pat pažeidžia šalių procesinių galimybių lygybės principą. EŽTT įtvirtindamas įrodymų atskleidimo pareigą, pabrėžia jos neabsoliutų pobūdį, nes bet kuriame baudžiamajame procese gali kilti interesų konkurencija, konkuruojant šiems interesams, kaip nacionalinis saugumas, būtinybė apsaugoti liudytojus ar neatskleisti policijos taikomų nusikaltimo tyrimo metodų, kurie turi būti suderinti su kaltinamojo teisėmis<sup>86</sup>. Be to, tam tikrais atvejais siekis apsaugoti kitų asmenų pagrindines teises ar svarbų viešąjį interesą gali sąlygoti įrodymų neatskleidimą gynybai. Bet kurio atveju, leidžiamos tik tokios priemonės, kurios yra neišvengiamai būtinos.

Šalių procesinių galimybių lygybės principas nagrinėjamas kartu su Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktu, kuris garantuoja kaltinamajam teisę pačiam apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams. EŽTT atkreipia dėmesį, kad „sąvoka „tomis pačiomis sąlygomis“ suprantama kaip visiška šalių lygybė liudytojų apklausos požiūriu [...]“<sup>87</sup>. Tačiau EŽTT pripažįsta, kad ši taisyklė gali turėti išimčių, kurių būtinumas turi būti vertinamas kiekvienu konkrečiu atveju.

EŽTT pabrėžia, kad iš principo, visi įrodymai turi būti pateikti ir tiriami dalyvaujant kaltinamajam viešajame teismo posėdyje, kad jis galėtų pateikti priešingus argumentus. Taip pat turi būti užtikrintos gynybos procesinės teisės garantuojant, kad kaltinamajam būtų

---

<sup>84</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Jasper prieš Jungtinę Karalystę*. Pareiškimo Nr. 27052/95. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-25] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=jasper&sessionId=68444748&skin=hudoc-en>>

<sup>85</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Lobo Machado prieš Portugaliją*. Pareiškimo Nr. 15764/89. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-07] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Lobo%20%20Machado&sessionId=68445333&skin=hudoc-en>>

<sup>86</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Jasper prieš Jungtinę Karalystę*

<sup>87</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *A.M. prieš Italiją*. Pareiškimo Nr. 37019/97. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-24] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=37019/97&sessionId=68446184&skin=hudoc-en>> Vertimas – autorės

sudarytos tinkamos galimybės tiek ginčyti bet kurio prieš jį duodančio liudytojo parodymus, tiek pačiam apklausti tokį liudytoją tuomet, kai jis tokius parodymus duoda, arba vėlesnėse proceso stadijose<sup>88</sup>. Tačiau tai nereiškia, kad liudytojų parodymai, siekiant juos panaudoti kaip įrodymus, visada turi būti teismo posėdyje pagarsinti pačių liudytojų<sup>89</sup>. Vis dėlto, siekiant išlaikyti šalių procesinių galimybių pusiausvyrą, kaltinamajam bent vienoje proceso stadijoje turi būti suteikta galimybė apklausti liudytojus ir nuginklėti jų argumentus, o kaltinamasis negali būti nuteistas remiantis vien perskaitytais parodymais liudytojų, kurių jis neturėjo galimybės bent vieną kartą apklausti. Be to, atvejais, kai kaltinamasis nebuvo nuteistas remiantis vien tik liudytojo, kurio jis neturėjo galimybės apklausti, surašytais parodymais, tačiau jie turėjo lemiamą reikšmę priimant apkaltinamąjį nuosprendį, EŽTT taip pat konstatuoja šalių lygių procesinių galimybių principo ir sąžiningo proceso pažeidimą.<sup>90</sup> EŽTT nepaneigia galimybės perskaityti liudytojų, kurie dėl įvairių priežasčių nedalyvauja teismo posėdyje, parodymus, gautus ankstesnėse proceso stadijose, tačiau akcentuoja, kad tai turi būti suderinta su kaltinamojo teise į gynybą. Ypač jautrių situacijų susidaro, kai liudytojams suteikiamas anonimiškumo statusas. Kai išskyla anoniminių liudytojų teisių apsaugos bei ginamojo teisės į gynybą santykio klausimas, turi būti užtikrinta tokių dviejų teisių pusiausvyrą<sup>91</sup>. Įslaptintų liudytojų naudojimas pateisinamas tada, kai būtina apsaugoti jų interesus, jeigu tai, kad yra naudojami tokie liudytojai, neatima iš kaltinamojo teisės į gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą apskritai. Šiuos apribojimus turi pakankamai atsverti teisminės valdžios taikomos procedūros<sup>92</sup>.

Pagal EŽTT praktiką, procesinių galimybių lygybės principas kaltinamojo teisės kviesti liudytojus aspektu įpareigoja valstybę užtikrinti, kad kaltinamajam būtų suteikta reali

---

<sup>88</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Kostovski prieš Nyderlandus*. Pareiškimo Nr. 11454/85. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-23] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Kostovski&sessionid=68446264&skin=hudoc-en>>

<sup>89</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Delta prieš Prancūziją*. Pareiškimo Nr. 11444/85. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-17] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=delta&sessionid=68446537&skin=hudoc-en>>

<sup>90</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. birželio 15 d. sprendimas byloje *Ludi prieš Šveicariją*. Pareiškimo Nr. 12433/86. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-11] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Ludi&sessionid=68446710&skin=hudoc-en>>

<sup>91</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Kostovski prieš Nyderlandus*

<sup>92</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 4 d. sprendimas byloje *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus*. Pareiškimo Nr. 21363/93, 21364/93, 21427/93,... [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-24] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbk&action=html&highlight=Van%20%20Mechelen&sessionid=68446778&skin=hudoc-en>>

galimybė iškviešti ir apklausti gynybos liudytojus tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams. EŽTT pabrėžia, kad pagal bendrą taisyklę, spręsti, ar konkrečiu atveju yra būtina kviešti liudytojus, yra nacionalinio teismo prerogatyva<sup>93</sup>. Teismas nėra įpareigotas tenkinti visus kaltinamojo prašymus kviešti liudytojus, tačiau kiekvienu atveju, kai atsisakoma kviešti liudytojus, teismas privalo pateikti motyvus<sup>94</sup>.

Kitas svarbus šalių procesinių galimybių lygybės aspektas, kuris taip pat susijęs su liudytojais, tai „liudytojų-ekspertų“ (angl. *expert-witnesses*) klausimas. EŽTT pabrėžia, kad šalių procesinių galimybių lygybės principas neleidžia šalių liudytojams būti nei ekspertais, nei specialistais byloje, jie negali būti apklausiami kaip specialistai arba ekspertai, nes kyla abejonų dėl jų parodymų objektyvumo<sup>95</sup>.

Taigi, vienas iš Konstitucinio Teismo ir EŽTT pripažinto sąžiningo proceso principo elementų yra šalių procesinių galimybių lygybės principas, kuris reiškia, kad kaltinimo ir gynybos šalims turi būti suteikta pagrįsta galimybė pateikti savo bylos vertinimą teismui tokiomis sąlygomis, kurios nepastatytų vienos iš jų į iš esmės blogesnę padėtį prieš oponentę. Šalių procesinių galimybių principo turi būti laikomasi viso baudžiamojo proceso metu, nes tarp kaltinimo ir gynybos šalių turi būti užtikrinta teisinga jėgų pusiausvyra. EŽTT pripažįsta šalių procesinių galimybių lygybės principo neabsoliutų pobūdį. Šis principas gali būti ribojamas siekiant apginti kitas svarbias vertybes, tačiau tokie ribojimai turi būti būtini, turi nepaneigti šio principo bei teisės į gynybą iš esmės ir turi būti tam tikrų procedūrų kompensuojami teismo tyrimo metu. Nors Konstitucinis Teismas nemini šalių procesinių galimybių lygybės kaip vieno iš teisingo proceso reikalavimų, tačiau, atsižvelgiant į EŽTT jurisprudenciją, panašus principas turėtų būti taikomai ir Lietuvos baudžiamajame procese. Šalių procesinių galimybių principas ir rungimosi principas, remiantis EŽTT praktika, yra savarankiški principai.

### 2.3. Kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo turinys

Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas baudžiamojo proceso prasme negali

<sup>93</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Bricmont prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 10857/84. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-27] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Bricmont&sessionid=68447023&skin=hudoc-en>>

<sup>94</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *Vidal prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 12351/86. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-20] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=vidal&sessionid=68446881&skin=hudoc-en>>

<sup>95</sup> BERGER, V. *Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 315



būti aiškinamas kaip suteikiantis kaltinimo ir gynybos šalims vienodas teises viso baudžiamojo proceso metu dėl kelių priežasčių. Pirma, gynybos funkcijas atlieka įtariamasis (kaltinamasis) ir jo gynėjas. Jie yra privatūs asmenys. Kaltinimo funkciją atlieka valstybės įgaliotas atstovas – prokuroras. Kaltintojas ir gynėjas vykdo skirtingas funkcijas, todėl jų teisių turinys nėra tapatus. Skiriasi ir jų teisinė padėtis<sup>96</sup>, nes ją nulemia visuomeninių santykių, sudarančių baudžiamojo proceso teisės dalyką, esmė ir pobūdis. Jeigu ir privatūs asmenys, ir valstybės atstovai turėtų vienodas teises (pvz., teisė taikyti procesinę prievartą), tai paralyžiuotų visą baudžiamąją justiciją. Kaltinimo ir gynybos šalių teisės būtų vienodos bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje tik tada, kai visą baudžiamąjį procesą prižiūrėtų nepriklausomas teisėjas, o kaltinimo ir gynybos šalys dalyvautų procese tik kaip įrodinėjimo proceso dalyviai. Tačiau Lietuvos baudžiamojo proceso metu teismas figūruoja teismo nagrinėjimo stadijoje. Konstitucinis Teismas, palygindamas prokuroro ir gynėjo padėtį baudžiamajame procese pažymėjo, kad kaltinimo ir gynybos šalys, „kaip baudžiamojo proceso dalyviai, turi lygias teises [teismo posėdžio metu – aut. past.] teikti įrodymus, dalyvauti juos tiriant, pareikšti prašymus ir kt. [...]“<sup>97</sup>. Ikiteisminio tyrimo metu teismas atlieka epizodinį vaidmenį. Prokuroras yra ikiteisminio tyrimo šeimininkas, nes pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti, taip pat negali palaikyti valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose<sup>98</sup>.

Antra, baudžiamasis procesas nėra vientisas. Jis susideda iš stadijų, kurioms keliami skirtingi tikslai ir uždaviniai. Ikiteisminio tyrimo metu siekiama nustatyti nusikalstamos veikos padarymo faktą ir tą veiką padariusį asmenį. Konstitucinė prokuroro paskirtis – organizuoti ikiteisminį tyrimą ir vadovauti jam taip, kad būtų surinkta objektyvi, išsami informacija apie nusikalstamą veiką ir asmenį, įtariamą padariusį šią veiką, kuri *inter alia* sudarytų teisinę prielaidą teismui baudžiamojoje byloje nustatyti objektyvią tiesą ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, taip pat tinkamai palaikyti valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose<sup>99</sup>. Todėl jam ikiteisminio tyrimo metu turėtų būti suteikta tiek ir tokių procesinių priemonių, kad atskleistų praeityje padarytą nusikalstamą veiką. Teismo nagrinėjimo metu, kai jau yra surinkta visa įrodomoji

<sup>96</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423

<sup>97</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423

<sup>98</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254

<sup>99</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254

medžiaga arba jos didžiausia dalis, kaltintojas neužima išskirtinės padėties ir figūruoja kaip lygiateisis su gynybos šalimi dalyvis.

Trečia, dėl tam tikrų veiksmų pobūdžio ir juose dalyvaujančių asmenų teisių apsaugos ne visada yra įmanoma pasiekti visiškos kaltinimo ir gynybos šalių lygybės jų turimų teisių atžvilgių. Baudžiamajame procese, be kaltinimo ir gynybos šalių, dalyvauja kiti proceso dalyviai, kurių konstitucinės teisės taip pat reikalauja apsaugos. Dėl to gali būti nustatyti apribojimai, pavyzdžiui, dėl anoniminių liudytojų apsaugos yra nustatytas draudimas gynybos šaliai prieiti prie informacijos, kuri galėtų atskleisti tokių liudytojų asmenybę.

Būtent dėl tokių išskirtinių baudžiamojo proceso bruožų, M. Kazlausko teigimu apie kaltinimo ir gynybos lygiateisiškumą viso baudžiamojo proceso prasme galima kalbėti tik specialiajame teisiniame kontekste, įvardijant tai *procesiniu lygiateisiškumu*<sup>100</sup>.

Labai vaizdžiai apie šalių procesinį lygiateisiškumą ir jo esmę rašo K. B. Kalinovskij: „[...] Šalių teisių lygybė, visiškas jų procesinių galimybių sulyginimas būdingi civilinei koncepcijai arba ankstyvajam kaltinamajam procesui [...]. Šiuolaikinis rungimosi baudžiamasis procesas pasižymi tuo, kad jame ribotai suderinami visuomeniniai (valstybės) ir asmeniniai interesai, o tai atsispindi procesinio lygiateisiškumo principu. Jį aiškinant, nepriimtina prokurorą lyginti su privačiu asmeniu – kaltinamuoju, o kaltinamajam suteikti galingus įgaliojimus (pvz., atlikti savo privatų tyrimą lygiagrečiai ikiteisminiam tyrimui). [...] Lygiateisiškumo principas rungimosi baudžiamajame procese reiškia, kad šalims turi būti suteikta pakankamai procesinių priemonių, kad jie galėtų rungtyniauti. Kitaip tariant, kiekvienai šaliai formaliai užtikrinama galimybė apginti savo „tiesą“ baudžiamojo proceso metu tam, kad teismo sprendimas atspindėtų objektyvią tiesą, o ne stipresnio tiesą. [...] Šalių lygiateisiškumo principas sąlygoja tai, kad pirminio tyrimo metu iki kaltinimo pareiškimo yra būtina prokurorui (ir baudžiamojo persekiojimo institucijoms) suteikti daugiau įgaliojimų. Bet specialaus tyrimo etape – po to, kai asmuo yra pripažįstamas kaltinamuoju, gynybos šaliai suteikiama daugiau procesinių teisių negu kaltinimui“<sup>101</sup>. Tokios papildomos, išskirtinės gynybai teismo metu suteikiamos teisės baudžiamojo proceso teisės doktrinoje vadinamos *gynybos išskirtinėmis teisėmis ar garantijomis (favor defensionis)*. Kaip pavyzdį

<sup>100</sup>KAZLAUSKA, M. Gynybos ir kaltinimo lygiateisiškumas ir jo reikšmė žmogaus teisių apsaugai. In *Žmogaus teisių problema baudžiamajame teiseje ir baudžiamajame procese*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos teisininkų draugija, 1995, p. 32; GUŠAUSKIENĖ, M. Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 55

<sup>101</sup> Plačiau apie tai: КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Права человека и проблема равноправия сторон обвинения и защиты в уголовном процессе. In *Всеобщая декларация прав человека и правозащитная функция прокуратуры*. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-07] Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/1998-3.htm>>Vertimas – autorės



galima pateikti nekaltumo prezumpciją, principą, kad visos nepašalintos abejonės traktuojamos kaltinamojo naudai, valstybės pareigą įrodinėti asmens kaltumą ir kt.

A. V. Smirnov teigia, kad asmeniui, kaltinamam nusikalstamos veikos padarymu, reikia gintis ne nuo privataus asmens, o nuo stiprios valstybės atstovo. Be jokios abejonės, net jeigu privatus asmuo ginasi su gynėjo pagalba, baudžiamojo persekiojimo šalis, kurios užnugaryje stovi valstybė, faktiškai daug stipresnė negu jos oficialus priešininkas. Viešojo rungimosi procese tokią nelygybę stengiamasi kompensuoti pasyviomis procesinėmis garantijomis – *favor defensionis*. Gynybai teismo metu yra suteikiamos šiek tiek daugiau teisių siekiant prilyginti jos padėtį galingo kaltintojo padėčiai. Tiesa, tai daroma pakankamai formaliai. Tačiau kyla klausimas, ar tokios priemonės yra pakankamos, kad išlygintų nelygią šalių padėtį?<sup>102</sup> Atsakydamas į tokį klausimą, A. V. Smirnov nurodo, kad tobulinant baudžiamąjį procesą turėtų būti įtvirtintas toks baudžiamojo proceso reguliavimas, kuris šalių procesinį lygiateisiškumą užtikrintų ne tik dirbtiniu kaltinimo ir gynybos šalių sulyginimu pasyviomis garantijomis, bet suteiktų šalims *pakankamas galimybes* aktyviai jų teisėtų interesų gynybai. Taigi, kalbama ne apie šalių lygiateisiškumą, o būtent apie jų *funkcinį lygiateisiškumą*, kai lygios ne teisės, o procesinės funkcijos<sup>103</sup>. Procesą, kuriame galioja funkcinis lygiateisiškumas, A. V. Smirnov vadina postrungimosi (rus. *постсостязательный*) baudžiamuoju procesu.

Taigi atskleidžiant kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo turinį turėtų būti atsižvelgiama į visus aspektus.

Pirma, kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas reikalauja, kad šalims viso baudžiamojo proceso metu būtų suteiktos pakankamos, vienodai veiksmingos procesinės priemonės jų funkcijoms atlikti ir tikslams pasiekti. Baudžiamojo proceso metu gynėjo pagrindinė paskirtis – surinkti ir pateikti teisinančią jo ginamąjį arba lengvinančią ginamojo atsakomybę informaciją. Prokuroro paskirtis – per trumpiausią laiką atlikti ikiteisminį tyrimą ir atskleisti nusikalstamą veiką bei tinkamai palaikyti valstybinį kaltinimą. Šalių funkcinis lygiateisiškumas reikalauja suteikti pakankamai galimybių kiekvienai iš šalių, užtikrinti jų tinkamo realizavimo mechanizmą, taip pat neriboti ir/ar neatimti iš šalių tų teisių, naudojimas kuriomis nepakenktų baudžiamojo proceso tikslams.

---

<sup>102</sup> СМІРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Спб.: "Наука", 2000, p. 42–43

<sup>103</sup> СМІРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Спб.: "Наука", 2000, p. 49

Antra, šalių procesinis lygiateisiškumas labiau siejamas su šalių galimybėmis, o ne su kaltinimo ir gynybos vienodomis teisėmis (kaip šalių lygiateisiškumas teismo nagrinėjimo metu).

Trečia, sekant EŽTT praktiką, šalių procesinis lygiateisiškumas yra sąžiningo proceso (kuris yra pripažįstamas ir Konstitucinio Teismo praktikoje) sudėtinis elementas, kurio turi būti paisoma viso baudžiamojo proceso metu. Dažnai dėl baudžiamojo proceso stadijų specifiškumo ne visada įmanoma pasiekti absoliučios šalių procesinės lygybės kiekvienoje iš proceso stadijų. Dėl to, sekant EŽTT praktika, šalių procesinių galimybių lygybės principas esant būtinumui gali būti ribojamas, tačiau nepaneigiant šio principo iš esmės, kompensuojant tai teisminėmis procedūromis ir užtikrinant baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens teisę į gynybą. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje teigiama, kad tokiu atveju kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas reikalauja pusiausvyros tarp baudžiamojo proceso stadijų, o būtent, jeigu vienoje baudžiamojo proceso stadijoje nėra absoliučios pusiausvyros tarp kaltinimo ir gynybos šalių galimybių dalyvauti procese, tai kitoje stadijoje tokia nelygybė turėtų būti išlyginta ne tik suteikiant šalims vienodas teises, bet ir suteikiant „nuskriaustajai“ šaliai papildomų teisių ar garantijų.

Ketvirta kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas nėra rungimosi principo sudėtinis elementas. Jeigu būtų pripažinta priešingai, tai pagrįsta būtų išvada, jog ten, kur rungimosi principo veikimo sfera yra labai ribota (pvz., ikiteisminio tyrimo metu), taip pat stipriai ribojamas ir šalių procesinis lygiateisiškumas, t. y. ten neegzistuoja procesinės lygybės tarp kaltinimo ir gynybos šalių. Tokia idėja paneigtų sąžiningo proceso esmę.

Kaip jau buvo minėta, kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas reikalauja, kad gynybos šaliai būtų suteikta tiek ir tokio pobūdžio teisių, kad ji galėtų dalyvauti baudžiamajame procese ne blogesnėmis sąlygomis, nei kaltinimo šalis. Konstitucinis Teismas tokių gynybai suteiktų teisių visumą vadina *konstitucine baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens teise į gynybą* (Konstitucijos 31 str. 6 d., BPK 44 str. 7 d.). Ji reiškia, kad kaltinamajam turi būti garantuotos pakankamos procesinės priemonės gintis nuo pareikšto kaltinimo bei užtikrinta galimybė jomis pasinaudoti. Kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš tiesos byloje nustatymo garantijų ir laikoma būtina sąlyga įgyvendinant baudžiamojo proceso uždavinius<sup>104</sup>. Pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, teisės į gynybą turinį sudaro įtariamojo ir kaltinamojo teisių bei procesinių garantijų sistema, kuri duoda galimybę neigti

---

<sup>104</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Valstybės žinios, 1999, Nr. 15-402

arba ginčyti iškilusį įtarimą ar pateiktą kaltinimą<sup>105</sup>. Būtent teisė į gynybą ir veiksmingo jos realizavimo mechanizmo įtvirtinimas BPK sudaro tą atsvarą, kuri turėtų sulyginti (bent iš dalies) gynybos ir kaltinimo šalių procesines galimybes ikiteisminio tyrimo metu. „[...] Pasinaudodamas teise į gynybą jis [įtariamasis – aut. past.] gali pateikti įrodymų ar argumentų, paneigiančių pareikštą kaltinimą. Kitais atvejais gynybos priemonės gali būti panaudojamos atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms atskleisti. Todėl gynyba yra kryptinga baudžiamojo persekiojimo atsvara, kuria siekiama apsaugoti teisėtus įtariamojo ar kaltinamojo interesus“<sup>106</sup>. Baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens teisė į gynybą yra sąžiningo proceso sudėtinis elementas, kurio, pagal Konstitucinio Teismo ir EŽTT praktiką, užtikrinimas turėtų būti garantuojamas nustatant veiksmingą teisinį mechanizmą, leidžiantį įtariamajam/kaltinamajam be jokių kliūčių pasinaudoti jam suteikta konstitucine garantija. Teisės į gynybą kaip fundamentalios garantijos užtikrinimas yra vienas iš sąžiningo proceso reikalavimų.

Taigi, Lietuvos baudžiamajame procese šalių funkcinio lygiateisiškumo turinį sudaro:

- baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens konstitucinė teisė į gynybą;
- šalių lygiateisiškumas teismo nagrinėjimo stadijoje;
- gynybos papildomos garantijos, kurios turėtų atsverti kaltinimo šalies privilegijuotą padėtį ikiteisminio tyrimo metu.

Kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas Lietuvos baudžiamajame procese bus užtikrintas tik tada, kai visi minėti funkcinio lygiateisiškumo turinio elementai bus ne tik deklaratyvūs, bet ir veiksmingai įgyvendinami.

### **3. KALTINIMO IR GYNYBOS FUNKCINIS LYGIATEISIŠKUMAS IR PROCESINIŲ PRIEMONIŲ, ĮTVIRTINTŲ BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSE, PAKANKAMUMO PROBLEMATIKA**

Baudžiamasis procesas susideda iš stadijų, centrinės iš kurių yra ikiteisminis tyrimas ir teisminis bylos nagrinėjimas, nes šiose stadijose vyksta aktyvus įrodomosios medžiagos rinkimas, jos pripažinimas įrodymais ir jų vertinimas. Nustatyti kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo turinį teismo proceso metu neturėtų būti problemiška, nes jis, kaip

---

<sup>105</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789

<sup>106</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789

jau buvo minėta, yra siejamas su šalių lygiateisiškumu, t. y. su šalių lygiomis teisėmis, įtvirtintomis BPK 7 straipsnio 2 dalyje. Nė viena iš šių teisių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje nėra laikytina absoliuti.

Ikiteisminio tyrimo metu kaltinimo ir gynybos šalys nėra lygios jų turimų teisių atžvilgiu, todėl šioje baudžiamojo proceso stadijoje daugiausiai yra kalbama apie visapusiško įtariamojo teisės į gynybą įgyvendinimo mechanizmo įtvirtinimą, siekiant gynybos šaliai sudaryti tokias sąlygas, kad ji nebūtų pastatyta į blogesnę padėtį kaltinimo šalies atžvilgiu ir lygiai taip pat, kaip kaltinimo šalis, galėtų dalyvauti ikiteisminiame tyrime.

Ikiteisminis tyrimas yra pirma baudžiamojo proceso stadija. Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina pagrindine baudžiamojo proceso stadija vis dar vadina teisminį bylos nagrinėjimą, tačiau iš tiesų ši stadija visą procesą ir jo rezultatus lemiantį vaidmenį jau seniai perleido ikiteisminiam tyrimui: pagrindinėmis įrodinėjimo priemonėmis laikomi įrodymai, kurie paprastai gaunami atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus ir daugelį kurių pakartotinai atlikti neįmanoma, o jei jie yra procesiškai ydingi – net ir ištaisyti teismo posėdyje<sup>107</sup>. Taip organizuotame baudžiamajame procese, kuriame kalbant apie įrodomosios medžiagos rinkimą akcentuojama ne teismo, o ikiteisminio tyrimo stadija, šalių rungimasis teisme tiesiogiai priklauso nuo to, ar ikiteisminio tyrimo metu buvo sudarytos visos sąlygos tam, kad kaltinimo ir gynybos šalys galėtų surinkti visą jų pozicijas patvirtinančią informaciją. Rungimasis teisme, net jeigu teisminio posėdžio metu kaltinimo ir gynybos šalys turi lygias teorines galimybes teikti įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui, tampa nevisavertis ir neatitinka sąžiningo, teisingo proceso principo, jei ikiteisminio tyrimo metu kaltinimo ir gynybos procesinės galimybės buvo aiškiai nelygiavertės, savo turiniu nesulyginamos gaunant atstovaujama poziciją pagrindžiančius faktinius duomenis. Dažnai teismo proceso metu negalima gauti tos įrodomosios medžiagos, kuri dėl vienokių ar kitokių priežasčių (tarp kitų ir dėl to, kad šalis neturėjo procesinės galimybės gauti tokią medžiagą) nebuvo surinkta ikiteisminio tyrimo stadijoje, nes ta informacija yra prarasta arba neatstatoma. Todėl siekiant, kad ikiteisminis tyrimas būtų visapusiškas, kad jo metu būtų surinkta visa (ir teisinanti, ir kaltinanti) reikalinga baudžiamosios bylos nagrinėjimui medžiaga yra itin svarbu, kad šioje

---

<sup>107</sup> MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registro centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 456

baudžiamojo proceso stadijoje abiem šalims būtų suteikta pakankamai galimybių dalyvauti įrodomosios medžiagos rinkimo procese.

Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras (BPK 164 str. 1 d.). Ikiteisminis tyrimas yra pagrindinis įrodomosios medžiagos rinkimo etapas, kuriame prokuroras užima vadovaujančią padėtį. Prokuroro pareiga – panaudojant visas įstatyme numatytas priemones išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir nustatyti jas padariusius asmenis. Tam prokurorui yra suteikiama nemaža procesinių priemonių. Prokuroras turi teisę:

- apklausti įtariamąjį, liudytojus, atlikti kitus BPK numatytus veiksmus ikiteisminio tyrimo veiksmus (BPK 178 str. 1 d.);
- pagal savo įgaliojimus taikyti kardomąsias priemones (BPK 121 str. 1 d.);
- pagal savo įgaliojimus taikyti kitas procesinės prievartos priemones;
- kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl šio teisėjo kompetencijai priskirtų veiksmų atlikimo (BPK 170 str. 5 d.);
- disponuoti ikiteisminio tyrimo medžiaga ir spręsti dėl leidimo su ja susipažinti (BPK 177 str. 1 d.);
- nuspręsti dėl ikiteisminio tyrimo pabaigos ir kt.

Net nepradėjus ikiteisminio tyrimo, pagal neseniai įsigaliojusias BPK pataisas, prokuroras gali atlikti tam tikrus BPK įtvirtintus patikslinimo veiksmus: atlikti įvykio vietos apžiūrą, apklausti įvykio liudytojus, iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalauti duomenų ar dokumentų, atlikti pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausą (BPK 168 str. 1 d.). Iš esmės iki ikiteisminio tyrimo pradžios galima atlikti tik tokius veiksmus, kurie neriboja žmogaus teisių ir laisvių bei nėra susiję su procesinės prievartos taikymu.

Kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo principas pradeda veikti, kai ikiteisminio tyrimo metu atsiranda įtariamasis. Įtariamąjo atsiradimas baudžiamojo proceso metu sąlygoja dviejų priešingus interesus turinčių šalių atsiradimą. Nuo to momento, kai ikiteisminis tyrimas yra nukreiptas prieš žmogų, jam turi būti užtikrinta Konstitucijoje įtvirtinta teisė į gynybą, kuri realizuojama per įtariamajam ir gynėjui suteiktas teises, kurios turėtų būti tokio pobūdžio, tokios apimties ir taip užtikrintos, kad sulygintų gynybos šalies padėtį su prokuroro padėtimi viso proceso metu ir garantuotų veiksmingą kaltinamojo pozicijos gynybą.

BPK nustatyta daug priemonių (įtariamajam/kaltinamajam suteikiamos tam tikros teisės), kuriomis jam yra sudaroma galimybė gintis nuo pareikšto kaltinimo:

- teisė žinoti įtarimo pobūdį ir pagrindą (taip pat apima teisę žinoti kardomųjų priemonių taikymo pagrindus);
- teisė gintis su gynėjo pagalba ir teisė gauti nemokamą teisinę pagalbą, kai tam yra įstatyme nurodyti pagrindai;
- teisė naudotis nemokama vertėjo pagalba;
- teisė asmeniškai ir aktyviai dalyvauti baudžiamajame procese ne blogesnėmis sąlygomis nei kaltinimo šalis;
- teisė būti informuotam apie ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo eigą;
- teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis;
- teisė rinkti gynybai reikalingą informaciją;
- teisė teikti prašymus ir skundus ir kt.

Reikia pripažinti, kad BPK įtvirtinta palyginus nemažai procesinių priemonių, besinaudodama kuriomis gynyba gali dalyvauti procese ir daryti įtaką jo rezultatui. Tačiau, mano nuomone, ne visų minėtų teisių įgyvendinimo mechanizmai yra pakankamai veiksmingi, kad būtų pasiekti vienai ar kitai teisei keliami tikslai ir užtikrinta kaltinimo ir gynybos procesinė lygybė.

### *3.1. Gynybos teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis: slaptumo principas vs šalių procesinis lygiateisiškumas*

Teisė į gynybą gali būti veiksmingai įgyvendinama tik tada, kai gynybos šaliai suteikiama galimybė prieiti prie jau surinktų duomenų. Žinant jau turimą informaciją, gali būti sprendžiama ne tik dėl gynybos kryptių, bet ir dėl viso tyrimo krypties.

Dabartinis baudžiamojo proceso reguliavimas įtvirtina slaptumo principą ikiteisminiame tyrime. Tenka pripažinti, kad ikiteisminio tyrimo visiškai viešumas yra sunkiai įsivaizduojamas ir praktinėje veikloje yra neįgyvendinamas. Ikiteisminio tyrimo neviešumas siejamas su tyrimo veiksmingumu. Ikiteisminio tyrimo stadijos neviešumu, jos slaptumu siekiama apsaugoti liudytojus, nukentėjusiuosius bei pačius baudžiamojo persekiojimo funkciją vykdančių institucijų pareigūnus nuo galimų grėsmių. Be to, kai kurios procesinės prievartos priemonės turi slaptumo elementą, be kurio neįmanoma pasiekti

tokioms priemonėms keliamų tikslų<sup>108</sup>. Neginčytina, kad ikiteisminio tyrimo metu slaptumas iš tikrųjų yra būtinas, tačiau, sekant EŽTT praktika, neviešumo principas turėtų veikti tik tiek, kiek tai objektyviai būtina; tik tiek, kiek nepažeidžia teisės į gynybą ir neatima iš gynybos teisės turėti galimybę veiksmingai pasiruošti gynybai.

Vienas iš slaptumo principo ikiteisminio tyrimo stadijoje apraiškų – imperatyvas, kad ikiteisminio tyrimo duomenys neskelbtini (BPK 177 str. 1 d.).

Vis dėlto, nepaisant slaptumo principo, viena iš teisės į gynybą tinkamo realizavimo prielaidų – gynybos šalies teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, reiškianti teisę ne tik susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, bet ir daryti jos kopijas ir išrašus. Kaip jau buvo minėta, EŽTT pabrėžia, kad gynybos teisė turėti pakankamai galimybių pasiruošti gynybai kartu su šalių procesinių galimybių lygybės principu įpareigoja prokurorą atskleisti visą medžiagą, kuria gynybos šalis galėtų remtis teisme. Tokia teisė nėra absoliuti. Gynybos šalis susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis gali tik prokuroro leidimu, prieš tai pateikus prokurorui prašymą susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina. Motyvuotas prokuroro nutarimas neleisti susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga arba jos dalimi arba atsisakyti leisti daryti tokios medžiagos kopijas ar išrašus gali būti per 7 dienas apskūstas ikiteisminio tyrimo teisėjui, kuris tokį skundą išnagrinėja per 3 dienas nuo jo gavimo ir priima nutartį. Tokia ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis yra neskundžiama (BPK 177 str. 1 d., 181 str. 1 d.). BPK numatytas tik vienas atvejis, kai prokuroras gali neleisti susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga: jeigu toks susipažinimas, prokuroro manymu, galėtų pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei (BPK 181 str. 1 d.). BPK nenustato nei baigtinio, nei pavyzdinio sąrašo atveju, kada galėtų būti laikoma, kad susipažinimas pakenktų ikiteisminio tyrimo sėkmei. Baudžiamojo proceso teisės doktrina nurodo, kad spęsti apie tai – diskrecinė prokuroro teisė<sup>109</sup>. Pavyzdinį sąrašą atveju, kai leidimas susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga galėtų pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei pateikia Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 patvirtintose Rekomendacijose dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu (toliau – Rekomendacijos)<sup>110</sup>.

<sup>108</sup> Plačiau apie tai: PANOMARIOVAS, A., RAMANAUSKAS, R. Slaptumas-tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija* 2005, Nr. 75(67), p. 52

<sup>109</sup> GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 304

<sup>110</sup> Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“

Faktas, kad gynybai dėl svarbių priežasčių gali būti apribota teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, nepaneigia tokios teisės iš esmės, tačiau, siekiant labiau užtikrinti kaltinimo ir gynybos šalių procesinį lygiateisiškumą, susipažinimo su ikiteisminio tyrimo duomenimis tvarka turėtų būti tobulinama.

Siūlyčiau keletą variantų, kaip galėtų būti patobulinta susipažinimo su duomenimis tvarka. Visų pirma, BPK turėtų būti nustatytas bent pavyzdinis sąrašas tų duomenų, priėjimui prie kurių nereikėtų prokuroro leidimo, siekiant užtikrinti ne tik gynybos ir kaltinimo procesinę lygybę, bet ir operatyvumo principą, nes tokiu atveju ikiteisminis tyrimas trumpinamas tuo laiku, kuris yra skirtas gynybos šalies prašymams susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga nagrinėjimui. Gynybos šalies teisės susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ir gauti jos kopijas aspektu visa ikiteisminio tyrimo medžiaga gali būti skirstoma į tris grupes:

1) procesiniai dokumentai, kuriuose a) užfiksuoti vieši procesiniai sprendimai, kurie yra įvykdyti arba kurių vykdymas nereikalauja išskirtinės skubos ar slaptumo, nepriklausomai, ar šie sprendimai tiesiogiai susiję su įtariamoju ar ne, arba b) kuriuose atspindėti su įtariamoju ar įtariamajam dalyvaujant, arba įtariamojo ar jo gynėjo prašymu atlikti vieši proceso veiksmai ir jų rezultatai;

2) procesiniai dokumentai, kuriuose a) užfiksuoti procesiniai sprendimai taikyti įtariamajam ar kitiems asmenims slaptas tyrimo priemonės ir/arba atspindėti tokių veiksmų eiga ir jų rezultatai; arba b) užfiksuoti procesiniai sprendimai taikyti išskirtinės skubos ar slaptumo reikalaujančias tyrimo priemones, t. y. tokias tyrimo priemones, kurios veiksmingos, jei atliekamos netikėtai, kurioms būdingas staigmenos elementas; arba c) atspindėti ne su įtariamoju ir jam nedalyvaujant atlikti proceso (tyrimo) veiksmai ir jų rezultatai. Tokius procesinius dokumentus siūlyčiau vadinti slaptumo elementą turinčiais dokumentais;

3) nesvarbu, kokio pobūdžio (vieši ar slapti) procesiniai dokumentai, kuriuos prokuroras pateikia ikiteisminio tyrimo teisėjui sprendžiant griežčiausių kardomųjų priemonių paskyrimo ir paskirtų priemonių termino pratęsimo klausimus, taip pat nagrinėjant skundus dėl paskirtų ar nepaskirtų šių kardomųjų priemonių<sup>111</sup>.

Pabrėžtina, kad nukentėjusiųjų ir liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, duomenys bet koku atveju yra laikomi atskirai nuo ikiteisminio tyrimo medžiagos ir

---

<sup>111</sup> MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registro centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 388–389



baudžiamosios bylos, t. y. atskirai nuo tos ikiteisminio tyrimo medžiagos, su kuria gynyba turi teisę susipažinti (BPK 201 str. 2 d.).

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nurodoma, kad iš principo, neleisti susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis būtų galima tais atvejais, kai leidus susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis vėliau galėtų kilti sunkumų atliekant ikiteisminį tyrimą arba paaiškėtų, kad ikiteisminio tyrimo metu buvo taikomos ne viešo pobūdžio procesinės prievartos priemonės ar tokios priemonės vis dar tebetaikomos<sup>112</sup>. Iš trijų minėtų ikiteisminio tyrimo medžiagos grupių tokį kriterijų atitinka tik slaptumo elementą turintys dokumentai. Pirmos ir trečios grupės dokumentų turinyje nėra įtvirtinta jokios slaptos informacijos, todėl laikausi pozicijos, kad BPK įtvirtinus taisyklę, numatančią gynybos šalies teisę be prokuroro leidimo susipažinti su šiais procesiniais dokumentais, ikiteisminio tyrimo sėkmei nebus pakenkta, ir toks reguliavimas labiau užtikrintų įtariamojo teisę į gynybą, kaltinimo ir gynybos jėgų pusiausvyrą ikiteisminio tyrimo metu.

Antra, BPK galėtų būti įtvirtintas pavyzdinį sąrašą atvejų, kada galėtų būti pakenkta ikiteisminio tyrimo sėkmei. Kol kas toks pavyzdinis sąrašas pateiktas Rekomendacijose. Vienas iš atvejų, pateiktų Rekomendacijose, kelia abejonių, ar iš tikrųjų jis neprieštarauja Konstitucijai. Rekomendacijose numatyta, kad prieštaravimai tarp proceso dalyvių parodymų, atsisakymas duoti parodymus (Rekomendacijos 14 p.) yra pagrindas neleisti gynybai susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis. Manychiau, kad tokia Rekomendacijos nuostata prieštarauja baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teisei atsisakyti dalyvauti save kaltinančiame procese (Konstitucijos 31 str. 3 d.) Konstitucija baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui suteikia teisę atsisakyti duoti parodymus prieš save. Teisės aktais turi būti užtikrinta, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, pasinaudodamas jo konstitucine teise, nepatirtų jokių neigiamų padarinių. Tačiau, remiantis Rekomendacijomis, įtariamajam dėl atsisakymo duoti parodymus gali būti neleista susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, nes tai galėtų pakenkti tyrimo sėkmei. Tiesa, lingvistiškai aiškinant Rekomendacijų 14 punktą, kuriame numatyta, jog prokuroras *gali* atsisakyti leisti susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis sąrašė numatytais atvejais, darytina išvada, kad Rekomendacijų sąrašas nėra imperatyvaus pobūdžio. Vis dėlto, manychiau, kad pats faktas, jog teisės akte yra įtvirtinta galimybė bloginti įtariamojo padėtį dėl to, kad jis pasinaudojo jam suteikta konstitucine garantija, neatitinka Konstitucijos.

---

<sup>112</sup> GODA G., KAZLAUSKAS M., KUČONIS P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: 2005, p. 304

Siekiant užtikrinti, kad susipažinimo su ikiteisminio tyrimo duomenimis tvarka atitiktų Konstituciją ir būtų efektyviau užtikrintas šalių procesinis lygiateisiškumas, siūlyčiau BPK įtvirtinti pavyzdinį sąrašą atvejų, kada galėtų būti pakenkta ikiteisminio tyrimo sėkmei. Nustatant tokį sąrašą, įstatymų leidėjas turėtų vadovautis ne tik susiklosčiusia prokuratūros praktika, bet, visų pirma, Konstitucija ir joje įtvirtintais principais.

### *3.2. Kaltinimo ir gynybos šalių procesinis lygiateisiškumas renkant duomenis ikiteisminio tyrimo metu*

Kaip jau buvo minėta, ikiteisminis tyrimas – pagrindinė įrodomosios medžiagos rinkimo stadija, kurioje kaltinimo šalis turi viešpataujančią padėtį. Kaltinimo šalis turi nemaža BPK numatytų priemonių rinkti nusikalstamos veikos tyrimui reikalingą medžiagą (BPK 178str. 1 d., 121 str. 1 d., 170 str. 5 d.). Šalių procesinio lygiateisiškumo principas reikalauja, kad BPK būtų įtvirtintas toks reguliavimas, kad gynybos šalys turėtų pakankamai procesinių priemonių dalyvauti įrodymų rinkimo procese ne blogesnėmis sąlygomis, nei prokuroras. Tik tokiu būdu gali būti realizuojama teisė į gynybą. Gynybos šaliai yra suteiktos tik kelios galimybės dalyvauti įrodinėjimo procese renkant įrodymus.

Pirma, gynybos šalis savo iniciatyva gali pateikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti (BPK 98 str.).

Antra, gynybos šalis gali kreiptis su prašymu į ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą dėl dokumentų ar daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, išreikalavimo iš fizinių ir juridinių asmenų (BPK 97 str.). Tokiu atveju prokuroras arba tenkina prašymą ir išreikalauja prašyme nurodytus daiktų ir dokumentų iš fizinių ir juridinių asmenų, arba atsisako tenkinti prašymą.

Trečia, gynybos šalis gali pateikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui prašymą dėl įrodymų gavimo taikant procesinės prievartos priemones (išskyrus kardomasias priemones) taikymo ar ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo. Prokuroras, išnagrinėjęs gynybos šalies prašymą, gali arba pats atlikti prašomus veiksmus, arba įpareigoti ikiteisminio tyrimo įstaigą atlikti prašomus veiksmus, arba priimti nutarimą atsisakyti atlikti prašyme nurodytus veiksmus (BPK 178 str. 2 d.). Tik vieninteliu atveju įtariamojo prašymas yra privalomas prokurorui – dėl jo apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją (BPK 189 str. 2 d.).

Ketvirta, gynėjui suteikta galimybė savarankiškai rinkti gynybai reikalingus duomenis, kuriuos gynėjas gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis: gauti iš įmonių, įstaigų ir organizacijų bei asmenų gynybai reikalingus dokumentus ir daiktus, kalbėtis su asmenimis apie jiems žinomas įvykio aplinkybes, apžiūrėti ir fotografuoti įvykio vietą, transporto priemones ar kitaip fiksuoti gynybai reikalingą informaciją (BPK 48 str. 6 d.). Ar BPK įtvirtintai gynėjo galimybei rinkti įrodymus numato tinkamą įgyvendinimo mechanizmą, garantuojantį kaltinimo ir gynybos šalių vienodai veiksmingas priemones rinkti įrodymus? Advokato V. Falkausko manymu, pati valstybė netiesiogiai varžo gynėjo galimybes, siaurindama gynėjo galias procese, statydama jį į nelygiavertę procesinę poziciją su kaltinančiąja šalimi, nesuteikdama gynėjui analogiškų procesinių galių renkant įrodymus byloje, kokias turi kaltinančioji šalis, įtvirtindama baigtinį gynėjo procesinių teisių sąrašą ir nenumatydama jokiems fiziniams ar juridiniams asmenims jokios atsakomybės už atsisakymą padėti gynėjui įgyvendinti gynybos interesus ir kt.<sup>113</sup> Kol kas ikiteisminio tyrimo metu gynėjas gali tik prašyti pateiti jam tam tikrą informaciją, o jeigu jam yra atsisakoma ją pateikti, gynėjas yra priverstas kreiptis pas prokurorą su prašymu atlikti reikiamus ikiteisminio tyrimo veiksmus, taikyti procesinės prievartos priemones arba išreikalauti reikiamus dokumentus ir daiktus. Savarankiškai gynėjas gali rinkti tik tokius duomenis, kurie yra visiems prienami ir kurių rinkimas nėra susijęs su kitų žmonių valia.

Taigi, sistemiškai išnagrinėjus BPK nuostatas, susijusias su gynybos šalies galimybėmis dalyvauti įrodomosios medžiagos rinkimo procese, darytina išvada, kad visi, išskyrus dokumentų ir daiktų pateikimą savo iniciatyva, gynybos šaliai suteikti įrodomosios medžiagos rinkimo būdai yra tiesiogiai susiję su kaltinimo šalies – prokuroro valia.

Iš vienos pusės, BPK yra įtvirtintas gynybos šalies dalyvavimo įrodomosios medžiagos rinkimo procese mechanizmas. Tačiau, iš kitos pusės, ar toks mechanizmas nepažeidžia kaltinimo ir gynybos procesinių galimybių pusiausvyros ta apimtimi, kuri nustato, kad gynybos šalis, siekdama gauti gynybai naudingos informacijos, turi kreiptis į prokurorą, kuris yra išimtinis valstybinį kaltinimą palaikantis subjektas? R. Merkevičiaus nuomone, įstatyminis draudimas įtariamajam ir jo gynėjui, siekiant gauti ir procesiškai užfiksuoti teisinei gynybai reikšmingą faktinę informaciją, kreiptis tiesiogiai į ikiteisminio tyrimo teisėją dirbtinai iškreipia funkcinį proceso šalių lygiateisiškumą, nes suteikia galimybę prokurorui, išsaugant turimos kaltinančios informacijos slaptumą, žinoti visą įrodomąją

---

<sup>113</sup> FALKAUSKAS, V. Teisės į gynybą įgyvendinimo problemos. *Justitia*, 2004, Nr. 2(50), p. 41

reikšmę turinčią įtariamąjį teisinančią informaciją<sup>114</sup>. Be to, tikėtina, kad po prokuroro atsisakymo atlikti tam tikrus ikiteisminio tyrimo veiksmus arba taikyti procesinės prievartos priemones, gynybos šalis kreipsis su skundu į ikiteisminio tyrimo teisėją. Manychiau, kad, BPK įtvirtinus gynybos šalies teisę dėl įtariamąjį teisinančios arba jo atsakomybę švelninančios įrodomosios medžiagos rinkimo kreiptis tiesiogiai į ikiteisminio tyrimo teisėją, tai nepakenktų nei baudžiamojo proceso keliamiems tikslams, nei ikiteisminio tyrimo trukmei, kartu būtų veiksmingiau realizuojamas kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas. Oponuoti tokiai nuomonei būtų galima dėl to, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas neturi reikalingos ikiteisminio tyrimo medžiagos, kurios pagrindu jis turėtų išnagrinėti gynybos pateiktą prašymą. Tačiau tokiu atveju ikiteisminio tyrimo teisėjas galėtų įpareigoti prokurorą pateikti jam visą reikiamą medžiagą.

Rusijos baudžiamojo proceso teisės doktrina pateikia kelis būdus, kurie galėtų užtikrinti kaltinimo ir gynybos šalių galimybių pusiausvyrą renkant įrodomąją medžiagą ikiteisminio tyrimo metu<sup>115</sup>:

- 1) suteikti gynybai teisę atlikti „lygiagretų“ ikiteisminiam tyrimui tyrimą, numatant galimybę užfiksuoti teisiškai reikšmingus rezultatus. Toks gynybos šalies tyrimas turėtų būti suprantamas kaip gynybos veikla, siekiant surinkti teisinančių arba atsakomybę švelninančių duomenų. Tyrimo pabaigoje surašoma išvada, atspindinti gynybos šalies poziciją apie įtariamojo nekaltumą arba jo atsakomybę švelninančias aplinkybes. Tokia išvada turėtų būti pridėta prie ikiteisminio tyrimo medžiagos ir perduota teismui kartu su kaltinamuoju aktu. Manau, kad įteisinus tokį gynybos atliekamą tyrimą neišvengiamai bus susidurta su procesinės prievartos taikymo problema. Teisė taikyti bet kokio pobūdžio prievartą priklauso išimtinai valstybei, todėl netgi įtvirtinus gynybos teisę atlikti savo „nepriklausomą“ tyrimą, jos galimybių rinkti įrodomąją medžiagą nebus daugiau. Nebent gynybai jos tyrimo atlikimo metu pagalbą teiktų valstybės įgalioti pareigūnai. Taigi, manychiau, kad ikiteisminio tyrimo atlikimo terminai pailgės, ir bus paneigtas operatyvumo principas. Dėl to laikau tokį sprendimo būdą netinkamu;
- 2) ikiteisminio tyrimo atlikimą ir duomenų rinkimą pavesti nepriklausomam valstybės įgaliotam pareigūnui, o prokurorui palikti tik valstybės kaltinimo palaikymo funkcijas

---

<sup>114</sup>MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registro centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 459

<sup>115</sup> ДЯБЛОВА, Ю. Л., ДЯБЛОВ, А. В. *Участие защитника в собирании доказательств как средство реализации конституционных принципов*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-30] Prieiga per internetą: <<http://iuaj.net/book/export/html/218>>

vykdymą. Taip kaltinimo šalies padėtis būtų sulyginta su gynybos šalies padėtimi. Jos tik dalyvautų įrodinėjimo procese kaip lygūs subjektai;

- 3) leisti gynybos šaliai teikti savo surinktą medžiagą tiesiogiai teismui ne tik, kai vyksta baudžiamosios bylos nagrinėjimas, bet ir viso ikiteisminio tyrimo metu. Prokurorui gynybos šalies pateikta medžiaga būtų atskleidžiama tik teismo posėdyje. Šiuo atveju tikėtina, kad šalių lygiateisiškumo principas galėtų persverti į gynybos pusę. Prokuroras yra įpareigotas leisti gynybai susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, jeigu tai nepakenks tyrimo sėkmei. Tačiau imperatyvo, įpareigojančio gynybą supažindinti prokurorą su savo surinkta medžiaga, nėra ir negali būti. Priešingu atveju tai pažeistų Konstitucijos garantuojama įtariamojo teisę nedalyvauti save kaltinančiame procese. Todėl autorės nuomone, toks sprendimo būdas taip pat nėra tinkamas.

Dabartinis baudžiamojo proceso reguliavimas yra pajėgus užtikrinti kaltinimo ir gynybos šalių procesinį lygiateisiškumą įrodomosios medžiagos rinkimo procese tik tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras nepiktnaudžiauja jiems suteikta procesine padėtimi ir savavališkai neriboja gynybos šalies teisės dalyvauti įrodomosios medžiagos rinkimo procese, o gynybą nepiktnaudžiauja jai suteikta teise kreiptis į prokurorą su prašymu dėl duomenų rinkimo ir nesistengia vilkinti proceso. Palaikau antrąją poziciją. Jeigu prokuroro kompetencijai priklausytų tik valstybinio kaltinimo palaikymas teisme, o ikiteisminį tyrimą (arba bent jo dalį, kai ikiteisminio tyrimo metu nustatomas įtariamasis ir jam pareiškiamas įtarimas) atliktų kitas nepriklausomas valstybės įgaliotas pareigūnas, prieš tokį pareigūną ir kaltinimo ir gynybos šalys būtų visiškai lygios jų procesinių galimybių atžvilgiu. Tačiau tokios idėjos įgyvendinimui reikia iš esmės pertvarkyti galiojantį baudžiamojo proceso reguliavimą, kas iš tikrųjų yra sunkiai įsivaizduojama.

### *3.3. Teisminė kontrolė ikiteisminio tyrimo metu – kaltinimo ir gynybos lygių galimybių garantas*

A. V. Smirnovu nuomone, baudžiamojo proceso tobulinimo procese iš jo turėtų būti pašalinta kuo daugiau inkvizicinio proceso požymių. Tai yra ypač aktualu kalbant apie ikiteisminį tyrimą. Funkcinė šalių lygybė reikalauja griežto baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo vykdymo funkcijų atskyrimo, todėl ikiteisminiame tyrime turėtų atsirasti ikiteisminio tyrimo teisėjas, kurio pagrindinė funkcija – justicijos funkcija (teisingumo

vykdymas)<sup>116</sup>. Tokiu atveju iš kaltinimo šalies kompetencijos eliminuojama tam tikrų įtariamojo padėtį bloginančių sprendimų priėmimo funkcija, kas užtikrina tokių sprendimų priėmimo procedūros nešališkumą ir objektyvumą, o tai sąlygoja kaltinimo ir gynybos šalių didesnę jėgų pusiausvyros laipsnį. M. Gušauskienė ir A. V. Smirnov siūlo dar vienu šalių lygių procesinių teisių užtikrinimo garantu, kuris suteiktų gynybai ikiteisminio tyrimo stadijoje galimybę lygesnėmis teisėmis dalyvauti procese, laikyti ikiteisminio tyrimo teisėją, vykdančią ikiteisminio tyrimo teisėtumo kontrolę<sup>117</sup>. Teisminės kontrolės funkciją vykdo ikiteisminio tyrimo teisėjas – apylinkės teismo teisėjas, apylinkės teismo pirmininko paskirtas atlikti įstatymų numatytus proceso veiksmus bei priimti sprendimus (BPK 19 str.).

Viena iš teisminės kontrolės ikiteisminio tyrimo metu funkcijų – procesinės prievartos priemonių skyrimo ir piliečių konstitucinių teisių apsaugos užtikrinimo kontrolė, įtariamojo suėmimo, pašto korespondencijos, telefoninių pokalbių paklausymo ir pan. sankcionavimas. Tai yra būtina, nes teisės savo nuožiūra taikyti procesines prievartos priemones suteikimas kaltinimo pusei suteiktų jai akivaizdų pranašumą ir pažeistų šalių lygiateisiškumo principą. (BPK 173 str. 1 d. 1 p.).

Suėmimas yra pati griežčiausia žmogaus laisvę ribojanti kardomoji priemonė, todėl jos skyrimo reguliavimas turėtų būti tikslus, atitinkantis baudžiamojo proceso principus ir užtikrinantis tinkamą įtariamojo teisės į gynybą realizavimą. Priešingu atveju atsiranda didelė tikimybė, kad bus pažeista įtariamojo asmens konstitucinė teisė į laisvę. Dėl suėmimo termino pratęsimo ikiteisminio tyrimo metu prokuroras, likus ne mažiau kaip dešimčiai dienų, o kai suėmimas paskirtas ar pratęstas trumpesniai negu vieno mėnesio terminui, – likus ne mažiau kaip penkioms dienoms iki anksčiau paskirto ar pratęsto suėmimo termino pabaigos, turi kreiptis su pareiškimu į ikiteisminio tyrimo teisėją, o jei pratęsus suėmimo terminą bendra suėmimo trukmė viršytų šešis mėnesius arba jei suėmimas trunka ilgiau kaip šešis mėnesius, – į apygardos teismą. Tačiau teismas negali atsisakyti patenkinti prokuroro pareiškimą dėl suėmimo termino pratęsimo vien dėl tos priežasties, kad toks pareiškimas paduotas praleidus minėtus terminus (BPK 127 str. 3 ir 5 d.) Gynybos šaliai tokios išlygos nėra numatyta (BPK 130 str. 1 d.).

Kitas atvejis taip pat susijęs su suėmimo skyrimo klausimu. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, priimdamas nutartį skirti suėmimą arba palikdamas šią nutartį galioti, gali pavesti

---

<sup>116</sup> СМІРНОВ, А. В. *Моделі уголовного процесу*. СХБ.: "Наука", 2000, p. 50

<sup>117</sup> Plačiau apie tai: GUŠAUSKIENĖ, M. Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 54–62; GUŠAUSKIENĖ, M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 57(49), p. 118–131

prokurorui per nustatytą terminą surinkti papildomą medžiagą [toks atvejis galėtų būti vadinamas „sąlyginu suėmimu“ – aut. past.]. Gavęs šią medžiagą, teisėjas gali nutartį skirti suėmimą palikti galioti ir nustatyti naują suėmimo terminą arba pakeisti šią kardomąją priemonę ar ją panaikinti (BPK 123 str. 5 d.). Teisėjas sprendimą gali priimti tik tada, kai jis, vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu, pagrįstu išsamiu ir nešališku visų aplinkybių išnagrinėjimu, neturi pagrįstų abejonų, kad toks sprendimas yra būtinas. Skiriant suėmimą, BPK leidžia ikiteisminio tyrimo teisėjui sprendimą priimti ir tuo atveju, kai jis nėra visiškai įsitikinęs dėl suėmimo skyrimo būtinumo. Be to, pavesdamas prokurorui per nustatytą terminą surinkti papildomą medžiagą, ikiteisminio tyrimo teisėjas lyg pereina į kaltinimo pusę ir suteikia prokurorui tam tikrų privilegijų – suteikia jam galimybę ištaisyti savo klaidą.

Manau, kas toks suėmimo skyrimo ir jo termino pratęsimo reguliavimas neatitinka teismo nešališkumo principo ir įtariamojo (suimamo) asmens teisės į gynybą, nes prokurorui yra suteikiama tam tikrų privilegijų, o gynyba jų neturi.

Prie teisminės kontrolės funkcijų priskiriamas per ikiteisminį tyrimą surinktų duomenų legalizavimas. Taip tokie duomenys dar iki teismo nagrinėjimo stadijos sąlyginai tampa įrodymais (BPK 173 str. 1 d. 2 ir 3 p.).

Kitos dvi funkcijos yra susijusios su įtarimo pareiškimu ir ikiteisminio tyrimo užbaigimu bei kaltinamojo akto surašymu. Teisminė kontrolė turėtų vykdyti pirminio kaltinimo (įtarimo) ir sprendimo baigti ikiteisminį tyrimą kontrolę. Šiuo atveju kalbama apie būtinumą, kad įtarimo pareiškimą ir ikiteisminio tyrimo užbaigimą tvirtintų ikiteisminio tyrimo teisėjas. Baudžiamąjį proceso teisės moksle nėra plačiai diskutuojama apie teisminės kontrolės priežiūros būtinumą įtarimo pareiškimo stadijoje. Tačiau manoma, kad nutarimą baigti ikiteisminį tyrimą turėtų tvirtinti ikiteisminio tyrimo teisėjas. Visus ikiteisminio tyrimo sprendimus, kurie galėtų pabloginti įtariamojo padėtį, turėtų priimti ikiteisminio tyrimo teisėjas. Prokuroro nutarimas baigti ikiteisminį tyrimą ir kaltinamojo akto surašymas savaime patvirtina tai, kad yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo (BPK 218 str. 1 d.). Po tokio sprendimo priėmimo ir kaltinamojo akto surašymo baudžiamasis procesas pereina į kitą stadiją – teisminį nagrinėjimą. Šiuo atveju, duomenų pakankamumą vertina kaltinimo šalis – prokuroras vienasmeniškai. Šioje proceso stadijoje gynybai nesuteikiama galimybių išsakyti savo nuomonę dėl tyrimo pabaigos ar bylos perdavimo teismui, paneigti prokuroro teigimus ir kartu įrodyti tolimesnio nagrinėjimo neracionalumą. BPK nenumato gynybos šaliai galimybės apskusti prokuroro nutarimą baigti ikiteisminį tyrimą. Gynybą gali tik teikti

prašymus dėl ikiteisminio tyrimo papildymo (BPK 218 str. 2 d.) ir išreikšti savo poziciją dėl įtarimo, kuri bus nurodyta kaltinamajame akte (BPK 219 str. 7 d.)<sup>118</sup>, tačiau tai jau bus po to, kai ikiteisminis tyrimas bus baigtas. Neginčytina, kad, nustačius prokuroro pareigą kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl nutarimo baigti ikiteisminį tyrimą tvirtinimo, duomenų, kurių pagrindu bus surašomas kaltinamasis aktas, pakankamumas būtų vertinamas objektyviau. Tačiau toks reguliavimas galėtų pažeisti konstitucinę prokuroro teisę netrukdomai kreiptis į teisumą, nes tokiai teisei realizuoti būtų sudarytos papildomos kliūtys. Taip pat galėtų būti abejojama teismo (teisėjų) nešališkumu ir nepriklausomumu, nes būtų galimos situacijos, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas patvirtina nutarimą baigti ikiteisminį tyrimą, t. y. pripažintų, kad ikiteisminio tyrimo metu yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę, o teismas, nagrinėjantis baudžiamąją bylą iš esmės, priima išteisinamąjį nuosprendį nenustačius asmens kaltės.

Dar vienas ikiteisminio tyrimo teisminės kontrolės aspektas, kuris yra susijęs su kaltinimo ir gynybos lygiomis procesinėmis galimybėmis – apskundimo tvarka ikiteisminio tyrimo metu. Ikiteisminio tyrimo metu nėra vienodos apskundimo tvarkos. BPK yra numatyta nevienoda skirtingų veiksmų ir sprendimų apskundimo tvarka.

Pirma, jeigu ikiteisminio tyrimo metu gynybos šalies manymu tam tikri ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro veiksmai arba nutarimai buvo neteisėti, tai jie gali apskusti tokių veiksmų atlikimą ir nutarimų priėmimą: dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų ir nutarimų skundas paduodamas prokurorui, dėl prokuroro veiksmų, jo priimtų nutarimų ir prokuroro atsisakymo patenkinti skundą dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų ir nutarimų – aukštesniajam prokurorui, o bet kuris nepalankus gynybai aukštesniojo prokuroro nutarimas dėl gynybos pateiktų skundų gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Kiekvienas iš išvardytų subjektų skundus privalo išnagrinėti per 7 dienas nuo skundo ir jam išnagrinėti reikiamos medžiagos gavimo (BPK 62, 63, 64 str.). Toks skundų padavimo ir išsprendimo mechanizmas kelia abejonių: ar jis garantuoja gynybai tinkamą teisės paduoti skundus realizavimą ir išlaiko balansą tarp kaltinimo ir gynybos procesinių galimybių. Pirmas subjektas, kuris nagrinėja skundą, yra prokuroras – kaltintojas, dėl to visada egzistuoja tikimybė, kad jis nenorės pripažinti baudžiamąjo persekiojimo institucijų klaidą. Visais atvejais paskutinė skundų nagrinėjimo grandis yra ikiteisminio tyrimo teisėjas ir tik jis iš principo galėtų nešališkai įvertinti skundo pagrindą ir priimti objektyvų sprendimą. Tačiau

---

<sup>118</sup> GUŠAUSKIENĖ, M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 57(49), p 120



laikotarpis, per kurį skundas pasieks ikiteisminio tyrimo teisėją, vargu ar atitinka operatyvumo principą (BPK 1, 2 str.).

Antra, tam tikrais atvejais gynybai suteikiama teisė su skundu tiesiogiai kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, pavyzdžiui, prokuroro nutarimai dėl gynėjo nušalinimo (BPK 49 str. 1 d.), dėl kardomosios priemonės – užstato taikymo (BPK 133 str. 5 d.), dėl laikino nuosavybės teisių apribojimo (BPK 151 str. 5 d.), dėl atsisakymo atlikti prašomus veiksmus (BPK 178 str. 5 d.) skundžiami ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Kodėl įstatymų leidėjas nustatė tokį skirtingą apskundimo ir skundų išnagrinėjimo tvarką, BPK nėra nurodyta. Priežastimi galėtų būti skundų dalykų svarbumas. Tokiu būdu reikėtų pripažinti, kad nagrinėjamų pagal pirmą tvarką skundų dalykai yra ne tokie svarbūs, kaip skundų, nagrinėjamų pagal antrą tvarką. Mano nuomone, toks aiškinimas negalėtų būti priimtinas vien dėl to, kad visi baudžiamojo proceso sprendžiami klausimai, vienaip arba kitaip susiję su įtariamoju, kaip subjektu, prieš kurį yra nukreiptas ikiteisminis tyrimas ir kurio teisės gali būti suvaržytos, yra vienodai svarbūs. Todėl drįstu pasiūlyti, kad baudžiamojo proceso metu galima būtų palikti vienodą prokuroro veiksmų apskundimo ikiteisminio tyrimo metu tvarką, o būtent – suteikti gynybos šaliai teisę kreiptis su skundais dėl prokuroro veiksmų ir nutarimų tiesiogiai į ikiteisminio tyrimo teisėją. Kalbant dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų priimtų nutarimų ir veiksmų apskundimo tvarkos, tai, siekiant neperkrauti ikiteisminio tyrimo teisėjų skundais, pirmoji grandis, nagrinėjanti tokius skundus, galėtų būti prokuroras.

Dar vienas teisminės kontrolės ikiteisminio tyrimo metu aspektas, svarbus kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo kontekste, – kreipimosi į ikiteisminio tyrimo teisėją tvarka. Į ikiteisminio tyrimo teisėją gali kreiptis tik prokuroras (BPK 170 str. 5 d.). Gynybos šalis gali tik prašyti prokurorą, kad jis kreiptųsi į ikiteisminio tyrimo teisėją, tačiau toks prašymas prokurorui nėra privalomas. Kodėl iš gynybos yra atimta teisė tiesiogiai kreiptis pas ikiteisminio tyrimo teisėją? Toks draudimas nėra visai logiškas: gynybos teisė kreiptis su skundu į ikiteisminio tyrimo teisėją BPK yra numatyta, o jos teisės kreiptis į tą patį subjektą su prašymu – nėra. Todėl manau, kad imperatyvas, numatantis prokuroro prerogatyvą kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją turėtų būti keičiamas įtvirtinant BPK prokuroro pareigą visais atvejais kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, kai gaunamas atitinkamas gynybos prašymas.

## 4. GYNYBAI SUTEIKIAMOS „PRIVILEGIJOS“, KAIP KALTINIMO IR GYNYBOS PROCESINĮ LYGIATEISIŠKUMĄ UŽTIKRINANTI KATEGORIJA

Ikiteisminio tyrimo metu, nors yra numatyta teisminės kontrolės institutas ir deklaruojama įtariamojo teisė į gynybą, kuri *inter alia* reiškia įtariamojo arba jo gynėjo teisė nekliudomai rinkti gynybai palankesnę informaciją, vis dėlto prokurorui yra suteikiama prerogatyva vadovauti ikiteisminiam tyrimui ir jį kontroliuoti. Ikiteisminis tyrimas, kaip taisyklė, eina prokuroro, t. y. kaltintojo, pasirinkta kryptimi. Tam tikru aspektu tai yra teisinga ir būtina, nes ikiteisminio tyrimo metu turi būti atskleistos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir nustatytas tą veiką padaręs asmuo. Taigi, tenka pripažinti, kad neišvengiamai ikiteisminio tyrimo stadijoje valstybei turi būti suteikta tiek priemonių, kad baudžiamojo persekiojimo institucijos galėtų veiksmingai veikti ir pasiekti jiems keliamus tikslus. Tokiu atveju, šalių procesinis lygiateisiškumas reikalauja, kad tokia susidariusi šalių nelygybė būtų išlyginta suteikiant gynybos šaliai tam tikrų „privilegijų“, o ne tik postuluojuojant šalių lygias teises teismo nagrinėjimo metu (BPK 7 str. 2 d.). Gynybos šaliai turi būti suteiktos papildomos teisės, kurios atsvertų ikiteisminio tyrimo metu susidariusią nelygybę tarp prokurorui ir gynėjui suteiktų priemonių. „Atsidūręs „Temidės glėbyje“ asmuo, net ir naudodamasis gynėjo paslaugomis, yra silpnesnis nei jo „priešininkas“ – prokuroras, už kurio nugaros – valstybė su savo techniniu, finansiniu, moksliniu potencialu. Kaip rodo istorija, šį disbalansą išlyginti bandoma įvairiais būdais, vienas iš jų – išimtinių teisių suteikimas gynybai (*favors defensionis*)<sup>119</sup>. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje prie tokių išskirtinių gynybos teisių priskiriamos: nekaltumo prezumpcija, neaiškumų traktavimo įtariamojo (kaltinamojo) naudai taisyklė, draudimas perkelti įrodinėjimo pareigą įtariamajam (kaltinamajam), teisė tylėti ir pan.

### 4.1. Nekaltumo prezumpcija.

Prezumpcija – teiginys, kuris pripažįstamas teisingu, kol nėra įrodyta priešingai.

Nekaltumo prezumpcija – viena iš konstitucinių baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens garantijų. Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymu nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo

---

<sup>119</sup> GUŠAUSKIENĖ, M. Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrimo. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 55

nuosprendžiu. Ši konstitucinė nuostata reiškia, kad asmuo laikomas nepažeidusiu Konstitucijos, įstatymų, kitų teisės aktų tol, kol įstatymu nustatyta tvarka neįrodyta priešingai<sup>120</sup>. Nekaltumo prezumpcija yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų demokratinėje valstybėje<sup>121</sup>. Nekaltumo prezumpcija taip pat yra įtvirtinta Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje, BPK 44 straipsnio 6 dalyje.

Nekaltumo prezumpcija yra viena iš fundamentalių procesinių garantijų, kurios „negali būti paneigtos ar suvaržytos jokiais pagrindais ir jokiomis sąlygomis“<sup>122</sup>, kurios yra absoliučios ir neliečiamos. Nekaltumo prezumpcijos principo paskirtis – išlyginti žinomai nelygias jėgas amžiname ginče tarp valstybės ir asmens<sup>123</sup>. Tačiau kyla klausimas, kaip tada turėtų būti vertinamas baudžiamojo proceso pradėjimas prieš asmenį ir kardomųjų priemonių, kurios savo pobūdžiu yra panašios į kriminalines bausmes, taikymas?

Baudžiamojo proceso doktrinoje egzistuoja nuomonė, kad greta nekaltumo prezumpcijos egzistuoja ir kaltumo prezumpcija, kuri reikalinga tam, kad prieš tam tikrą asmenį būtų pradėtas procesas ir būtų galima taikyti procesinės prievartos priemones<sup>124</sup>.

Kaltumo prezumpcija nepaneigia ir nepažeidžia nekaltumo prezumpcijos, nes baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų nuomonė apie asmens kaltumą, kai jie pradeda ikiteisminį tyrimą ar surašo kaltinamąjį aktą, yra subjektyvi ir niekam teisiškai neprivaloma. Priešingai, nekaltumo prezumpcija yra „objektyvi teisinė nuostata, įstatymo reikalavimas, skirtas visiems piliečiams, pareigūnams, valstybinėms ir visuomeninėms organizacijoms“<sup>125</sup>, kuri gali būti paneigta tik įstatymu nustatyta tvarka įrodžius asmens kaltumą ir įtvirtinus tai įsiteisėjusiame apkaltinamajame teismo nuosprendyje. Be kaltumo prezumpcijos joks procesas nebūtų galimas.

---

<sup>120</sup> *Konstitucijos komentaras*, 1 dalis. Vilnius, 2000, p 236

<sup>121</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254

<sup>122</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas Valstybės žinios, 1999, Nr. 42-1345; atitaisymas – 1999-05-19, Nr. 43.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1588; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 69-2832

<sup>123</sup> *Презумпция невиновности и ее значение в доказывании* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-30] Prieiga per internetą: <<http://www.zonazakona.ru/articles/index.php?a=56>>

<sup>124</sup> GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, Nr. 44, p 50

<sup>125</sup> GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, Nr. 44. p. 51

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje egzistuoja nuomonė, kad nekaltumo prezumpcija yra siejama su tuo, kad kiekviename baudžiamojo proceso etape iki teismo nuosprendžio priėmimo visi sprendimai, kurie nurodo galimą asmens kaltumą, turėtų būti įforminami atskirame procesiniame sprendime ir jų priėmimo procedūra turi užtikrinti tai, kad visi asmens kaltumo tikimybę pagrindžiantys įrodymai būtų kruopščiai ir objektyviai patikrinami<sup>126</sup>. BPK numato, kad kardomąsias priemones, kurių pagrindu yra ribojama asmens laisvė, skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas (pvz., BPK 123 str., 132 str., 132<sup>1</sup> str.) Toks reguliavimas atitinka minėtą baudžiamojo proceso teisės doktrinos nuostatą.

Remiantis nekaltumo prezumpcija kategoriškai draudžiama asmeniui taikyti kriminalinę bausmę ar jai prilygstančias bausmes. Kardomosios priemonės savo pobūdžiu yra labai panašios į kriminalines bausmes. Kaip reikėtų vertinti nekaltumo prezumpciją kardomųjų priemonių taikymo kontekste? G. Godos nuomone, „[...] netaikant kardomojo kalinimo, dažna baudžiamoji byla apskritai negalėtų būti baigta nuosprendžio priėmimu. Todėl praktiškai nekaltumo prezumpcijos principas, taikant kardomąjį kalinimą [suėmimą – aut. patikslinimas], tik tarsi atkreipia dėmesį, primena, jog skirti šią priemonę ir tęsti jos taikymo terminus galima tik kai tai daryti yra tikrai būtina“<sup>127</sup>. Tas pats pasakytina ir apie kitas kardomąsias priemones.

Taigi, darytina išvada, kad nekaltumo prezumpciją, kaip fundamentalią baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens garantiją, galima būtų pavadinti santykinai absoliučia, nes baudžiamajame procese egzistuoja kaltumo prezumpcija, kuri nors ir nepažeidžia nekaltumo prezumpcijos kaip tokios, tačiau įrodo nekaltumo prezumpcijos santykinį pobūdį.

Nekaltumo prezumpcija lemia tai, kad pareiga įrodinėti asmens kaltumą baudžiamajame procese tenka valstybei ir *in dubio pro reo* (visos nepašalintos abejonės traktuojamos kaltinamojo naudai) taisyklę.

#### 4.2. Įrodinėjimo pareiga

Nekaltumo prezumpcija sąlygoja įrodinėjimo pareigos paskirstymą. Įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė, kuri užtikrina kaltinimo ir gynybos procesinį lygiateisiškumą, nustato, kad pareiga įrodinėti tenka tai šaliai: a) kuri dėl savo finansinių išteklių ir organizacinės struktūros faktiškai yra stipresnė, nei jos oponentė, ir b) kuriai aplinkybės,

<sup>126</sup> Презумпция невиновности и ее значение в доказывании [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-30] Prieiga per internetą: <<http://www.zonazakona.ru/articles/index.php?a=56>>

<sup>127</sup> GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, Nr. 44, p. 46

kurias šiai šaliai reikia įrodinėti, objektyviai yra labiau pasiekiamos<sup>128</sup>. Civiliniame procese, kurio metu rungtis du lygūs subjektai, įrodinėjimo našta paskirstoma tarp šalių, t. y. kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti (CPK 12 str.). Baudžiamajame procese, kurio metu vyksta ginčas tarp valstybės ir privataus asmens „pagal Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą nekaltumo prezumpciją [...] kaltės įrodinėjimo našta tenka kvotos ir tardymo organams [baudžiamojo persekiojimo institucijoms ir jų pareigūnams – aut. patikslinimas]. Įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo“<sup>129</sup>. Ši Konstitucijos nuostata taip pat nustato imperatyvą, kad draudžiama įrodinėjimo pareigą perkelti gynybos šaliai.

Įrodomosios medžiagos rinkimo metu kaltinimo šaliai suteikiama žymiai daugiau veiksmingų procesinių, palyginus su gynyba, ir techninių priemonių, kuriomis ji turi realią galimybę pasinaudoti ir rinkti visą jai reikalingą medžiagą. Kaltinimui yra žinomi visi duomenis, kurie yra surinkti ikiteisminio tyrimo metu. Todėl, nustačius valstybės pareigą įrodinėti asmens kaltumą, valstybės institucijoms neturėtų kilti dėl to didelių problemų. Valstybės pareigą įrodinėti asmens kaltumą turėtų būti vertinama kaip logišką pasekmę, kurios pagrindą sudaro baudžiamojo persekiojimo institucijų geresnis techninis aprūpinimas ir privilegijuota padėtis ikiteisminio tyrimo metu, o ne kaip garantija, kuri turėtų užtikrinti kaltinimo ir gynybos šalių procesinį lygiateisiškumą.

#### 4.3. *In dubio pro reo (visos nepašalintos abejonės traktuojamos kaltinamojo naudai) taisyklė*

Iš nekaltumo prezumpcijos išvedamas dar vienas principas, kuris reiškia, kad visos nepašalintos abejonės traktuojamos kaltinamojo naudai. Ši taisyklė reiškia, kad esant tam tikroms abejonėms dėl kaltinamojo kaltumo, teismas negali priimti apkaltinamojo nuosprendžio. Tačiau šiuo atveju yra kalbama ne apie bet kokią abejonę, o apie tokią abejonę, kuri yra pagrįsta byloje esančiais duomenimis<sup>130</sup>. Klasikinis yra teiginys, kad

<sup>128</sup>КАЛИНОВСКИЙ, К. Б., СМЕРНОВ, А. В. Презумпции в уголовном процессе. *Российское правосудие*. 2008, Nr. 4.[interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-29] Prieiga per internetą: <<http://kalinovskiy-k.narod.ru/p/2008-1.htm>>

<sup>129</sup>Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789

<sup>130</sup> ПОЗНЫШЕВ, С. В. Принцип окончательного решения каждого дела в сторону обвинения или оправдания. *Доказанность обвинения. In dubio—pro reo*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-15] Prieiga per internetą: <[http://www.portalus.ru/modules/russianlaw/rus\\_readme.php?subaction=showfull&id=1166780657&archive=&start\\_from=&ucat=81&](http://www.portalus.ru/modules/russianlaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1166780657&archive=&start_from=&ucat=81&)>

neįrodytas ar ne visai įrodytas kaltumas lygu įrodytam nekaltumui. G. Godos teigimu, „ankstesniais proceso etapais [iki teismo nagrinėjimo – aut. patikslinimas], procesiniu požiūriu šio teiginio vertė gali būti šiek tiek skirtinga. Tol, kol apie (dar) neįrodytą, bet numanomą kaltumą yra kalbama parengtinio [ikiteisminio – aut. patikslinimas] tyrimo stadijoje, asmeniui (įtariamajam ar kaltinamajam) gali tekti patirti įvairias prievartos priemones: jam gali būti taikomas tiek kardomosios priemonės, tiek kitos procesinės prievartos priemonės“<sup>131</sup>. Iš tikrųjų ikiteisminis tyrimas yra paremtas tam tikro laipsnio tikimybe dėl asmens kaltumo, ir, jeigu *in dubio pro reo* taisyklė galiotų ikiteisminio tyrimo stadijoje, tai padarytų nusikalstamų veikų tyrimą negalimu. Todėl faktas, kad iki teismo nagrinėjimo stadijos nepašalintų abejonių traktavimo kaltinamojo naudai principas veikia tik labai ribotai savaime nepažeidžia šios garantijos. Ji yra derinama su tyrimo veiksmingumo siekiu. Ikiteisminio tyrimo metu visos nepašalintos abejonės turėtų būti traktuojamos baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens naudai tada, kai tam tikrus klausimus sprendžia ikiteisminio tyrimo teisėjas. Tačiau, kaip jau buvo minėta, BPK įtvirtina „sąlyginį suėmimą“, t. y. ikiteisminio tyrimo teisėjas gali priimti nutartį skirti suėmimą ir įpareigoti prokurorą surinkti papildomą medžiagą, kuri pagrįstų suėmimo skyrimo būtinumą. Taip susiklosto situacijos, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas, priimdamas nutartį skirti suėmimą, netaiko *in dubio pro reo* taisyklės, nes priimdamas sprendimą jis turi tam tikrų abejonių, kurių buvimą įrodo jo nurodymas prokurorui surinkti papildomą medžiagą, patvirtinančią suėmimo skyrimo būtinumą.

Kaltinamasis aktas yra surašomas tada, kai prokuroras yra įsitikinęs, kad yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę, t. y. tada, kai prokuroras, išnaudojęs visas jam suteiktas galimybes, prieina prie išvados, kad surinktų duomenų užtenka pagrįsti kaltinamojo kaltę. Kaltinamojo akto surašymą sąlygoja tai, kad prokuroras neturi jokių abejonių dėl kaltinamojo kaltumo, todėl, manau, kad visų nepašalintų abejonių traktavimo kaltinamojo naudai taisyklė, kaip gynybos pranašumą teismo nagrinėjimo metu užtikrinanti garantija, „efektyvi tik „procesiniam priešininkui“ suklydus“<sup>132</sup>.

---

<sup>131</sup> GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, Nr. 44, p. 48

<sup>132</sup> СМЕРНОВ, А. В., КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. СПб.: Питер, 2003. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-05] Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/komm-015.htm>>

#### 4.4. Teisė tylėti

Baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui suteikiama teisė tylėti yra dar viena iš gynybos privilegijų, kurios paskirtis (tiesa, ne vienintelė) – išlyginti kaltinimo ir gynybos šalių procesinę nelygybę.

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas duoti parodymus prieš save. Ši Konstitucijos nuostata įtvirtina baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teisę tylėti, t. y. jo teisę visiškai atsisakyti duoti parodymus arba atsisakyti atsakyti į tam tikrus jam užduotus klausimus. Teisė tylėti – yra „pirminis *nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinio elementas“<sup>133</sup>. Draudimas versti duoti parodymus prieš save apsaugo konstitucinę asmens teisę į minties laisvę, jo informacinį apsisprendimą (Konstitucijos 21, 23, 26 str.). BPK teisė tylėti yra tiesiogiai numatyta 80 straipsnio 1 punkte (taip pat tam tikru aspektu ši teisė yra paminėta BPK 11 str. 2 d., 21 str. 4 d., 22 str. 3 d., 45 str., 183 str. 1 d., 187 str. 1 d. ir kt.) Teisės tylėti istorinis tikslas – apsaugoti žmogų nuo vidinio sąžinės konflikto, kuris verčia jį pasirinkti vieną iš dviejų neigiamų alternatyvų – duoti parodymus ir save apkaltinti arba tylėti ir būti už tai suimtam, patirti kūno sužalojimus ir mokėti pinigines baudas<sup>134</sup>.

Draudimo versti duoti parodymus prieš save koncepciją pagrindžia keli aspektai<sup>135</sup>: a) kiekvienas asmuo turi teisę savarankiškai nuspręsti liudyti prieš save ar atsisakyti tai daryti. Tai reiškia, kad asmeniui suteikiama teisė laisva valia nuspręsti, „ar ir, jei taip, tai *ka* jis nori pasakyti valstybės pareigūnams prieš jį vykdomame baudžiamajame procese“<sup>136</sup>; b) ši teisė jam užtikrina galimybę ne tik atsisakyti duoti parodymus, bet ir pasirinkti, į kuriuos pateiktus klausimus atsakyti, o į kuriuos ne; c) teisėsaugos institucijų pareigūnams draudžiama įpareigoti asmenį viena ar kita forma liudyti prieš save; šios institucijos neturi teisės panaudoti prievartos prieš tokį asmenį (BPK 11 str. 2 d.); d) parodymai, kurie prievartiniu būdu buvo gauti iš asmens apie jo paties padarytą nusikalstamą veiką, laikytini neatitinkantys leistinumų reikalavimų (BPK 20 str. 4 d.). Taip pat baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens atsisakymas duoti parodymus negali būti vertinamas kaip kaltės pripažinimas arba pagrindas taikyti sankcijas.

<sup>133</sup> MERKEVIČIUS, R. *Nemo tenetur se ipsum accusare* princpo turinys reformuotame baudžiamajame procese. *Teisė*, 2006, Nr. 60 p. 51

<sup>134</sup> MERKEVIČIUS, R. *Nemo tenetur se ipsum accusare* princpo turinys reformuotame baudžiamajame procese. *Teisė*, 2006, Nr. 60 p. 52

<sup>135</sup> JURKA, R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1(79) p. 33–36

<sup>136</sup> MERKEVIČIUS, R. *Nemo tenetur se ipsum accusare* princpo turinys reformuotame baudžiamajame procese. *Teisė*, 2006, Nr. 60 p. 54

Teisės tylėti užtikrinimas kelia tam tikrų problemų. Nesigilinant į visą teisės tylėti realizavimo problematiką, norėtusi paminėti tik kelis momentus. Pirma, BPK įpareigoja teisėsaugos institucijų pareigūnus išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybes jomis pasinaudoti (BPK 45 str.). Teisės tylėti esmę sudaro ne tik įtariamojo/kaltinamojo teisė duoti arba atsisakyti duoti parodymus, tačiau taip pat:

- teisė atsakyti tik į tam tikrus klausimus;
- teisė žinoti, kad parodymų davimo atsisakymas nėra kaltės pripažinimas ir jam už tai negali būti taikomos sankcijos;
- teisė žinoti, kad parodymų gavimui negali būti panaudota prievarta, o jo parodymai, kurie buvo gauti prievartiniu būdu, laikytini neatitinkantys leistinumų reikalavimų.

BPK 21 straipsnio 4 dalyje, 22 straipsnio 4 dalyje ir 188 straipsnyje, tiesiogiai su parodymų gavimu susijusiuose straipsniuose įtariamojo/kaltinamojo teisė tylėti nėra paminėta. Dėl to, nors BPK 80 straipsnio 1 punktą ir suteikia įtariamajam/kaltinamajam teisę tylėti, tačiau jis neįpareigoja teisėsaugos pareigūnų visapusiškai išaiškinti tokios teisės turinį. Todėl kyla abejonių, ar nustatytas BPK teisės tylėti realizavimo mechanizmas tinkamas, kad būtų pasiekti šiai teisei keliami tikslai ir baudžiamajon atsakomybėn traukiamas asmuo galėtų pasinaudoti jam suteikiama privilegija. Konstitucinė teisė tylėti ir teisė į gynybą būtų labiau užtikrinti, jeigu BPK būtų nustatytas imperatyvas, įpareigojantis kiekvienoje proceso stadijoje ar etape išaiškinti baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui teisę tylėti taip, kad šis aiškiai suprastų, kokias turi procesines elgesio alternatyvas<sup>137</sup>, t. y. išaiškinti visus minėtus teisės tylėti turinio elementus.

Kaip gynybos privilegijos baudžiamajon proceso teisės doktrinoje minimi: būtino gynėjo dalyvavimo institutas, draudimas kaltinamojo atsisakymą duoti parodymus vertinti kaip kaltės pripažinimą, kaltinamojo paskutinis žodis arba paskutinės replikos teisė, pirmenybės suteikimas palankesnėms kaltinamojo atžvilgiu teisėjo nuomonėms ir gynybos veiklos reguliavimas imperatyviu metodu („leista viskas, kas nėra uždrausta“), tuo metu, kai kaltintojo veikla reguliuojama dispozityviu metodu („leista tik tai, kas yra nurodyta“). Taip pat teismo pareiga aktyviai dalyvauti įrodomosios medžiagos rinkimo ir jos patikrinimo procese tais atvejais, kai būtina palaikyti sąžiningą šalių lygybę arba užtikrinti imperatyvių

---

<sup>137</sup> JURKA, R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1(79), p. 31–39



procesinių reikalavimų, susijusių su įrodinėjimo procesu, laikymąsi paminėta kaip gynybos privilegija<sup>138</sup>.

Taigi, kaip matyti iš keleto aptartų gynybos papildomų teisių ir garantijų pavyzdžių bei jų realizavimo mechanizmų, *favor defensionis* nėra tokio absoliutaus pobūdžio, vien kuriomis naudojantis galima būtų užtikrinti kaltinimo ir gynybos šalių procesinių galimybių pusiausvyrą baudžiamajame procese. „Vystantis visuomenei, keičiantis požiūriui į individą bei jo subjektyviąją laisvę, [...] procesinis lygiateisiškumas garantuojamas ne tik suteikiant imunitetus (išimtis), bet ir „aktyvias“ procesines galimybes, t. y. suteikiant tam tikrų teisių“<sup>139</sup> bei užtikrinant jų veiksmingą įgyvendinimą.

---

<sup>138</sup> СМЕРНОВ, А. В., КАЛИНОВСКИЙ К., Б. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. СПб.: Питер, 2003ю [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-05] Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/komm-015.htm>>, КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. *Законность и типы уголовного процесса*. Disertacija. S.-Peterburgas, 1999ю [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-03] Prieiga per internetą: <[http://www.pravo.vuzlib.net/book\\_z1359\\_29.html](http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1359_29.html)>

<sup>139</sup> СМЕРНОВ, А. В., КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. СПб.: Питер, 2003ю [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-05] Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/komm-015.htm>>

## IŠVADOS

1. Istorinė valstybių patirtis rodo, kad sulig teisinės valstybės, pripažįstančios žmogaus laisvę plačiąja to žodžio prasme ir jo lygybę ne tik kitų žmonių, bet ir pačios valstybės atžvilgiu, atsiradimu, seniau galiojęs inkvizicinis procesas buvo pakeistas rungimosi elementų turinčiu baudžiamuoju procesu. Vienas iš idealaus rungimosi proceso požymių - kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas, todėl šis principas turėtų būti pripažintas modernių teisinių valstybių baudžiamąjo proceso požymiu.
2. Nors Konstitucija nenustato Lietuvos vyraujančio baudžiamąjo proceso tipo, tačiau Konstitucija pripažįsta laisvą žmogų ir įpareigoja valstybę jį saugoti, netgi įtarus nusikalstamos veikos padarymu. Žmogaus laisvės ir jo lygybės prieš valstybę pripažinimas pagrindžia tai, kad Lietuvos baudžiamasis procesas turėtų remtis rungimosi proceso postuluojamomis aksiomomis, *inter alia* kaltinimo ir gynybos procesiniu lygiateisiškumu.
3. Kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo principas nėra įtvirtintas nei Konstitucijoje, nei BPK. Konstitucijos 29 straipsnis įtvirtina asmenų lygiateisiškumo principą, kuris baudžiamąjo proceso prasme reiškia tai, kad tą pačią procesinę padėtį užimantiems subjektams turi būti suteiktos vienodos teisės ir nustatytos vienodos pareigos. Kaltinimo ir gynybos lygiateisiškumo principas yra įtvirtintas BPK 7 straipsnio 2 dalyje, ir siejamas su vienodomis kaltinimo ir gynybos teisėmis ir yra taikomas tik nagrinėjant tam tikrus klausimus dalyvaujant teismui.
4. Atskleidžiant kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo turinį turėtų būti atsižvelgiama į tai, kad:
  - 1) kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas reikalauja, kad šalims viso baudžiamąjo proceso metu būtų suteiktos pakankamos, vienodai veiksmingos procesinės priemonės savo funkcijoms atlikti ir savo tikslams pasiekti; šalių procesinis lygiateisiškumas reiškia vienodas galimybes, o ne vienodas teises;
  - 2) dėl baudžiamąjo proceso ypatumų viso proceso metu kaltinimo ir gynybos šalims negali būti suteiktos vienodos teisės, tačiau šalių procesinis lygiateisiškumas reikalauja pusiausvyros tarp baudžiamąjo proceso stadijų, o būtent, jeigu vienoje baudžiamąjo proceso stadijoje nėra absoliučios kaltinimo ir gynybos funkcinės lygybės, tai kitoje stadijoje tokia nelygybė turėtų būti išlyginta ne tik užtikrinant šalių vienodas teises, bet ir suteikiant „nuskriaustajai“ papildomų „privilegijų“;

- 3) kaltinimo ir gynybos procesinis lygiateisiškumas nėra rungimosi principo sudėtinis elementas. Jis yra laikomas idealaus rungimosi proceso požymiu.
5. Lietuvos baudžiamajame procese šalių funkcinio lygiateisiškumo turinį sudaro:
  - 1) baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens konstitucinė teisė į gynybą (Konstitucijos 31 str. 6 d., BPK 10 str. 1 d.);
  - 2) šalių lygiateisiškumas teismo nagrinėjimo stadijoje (BPK 7 str. 2d.);
  - 3) gynybos papildomos garantijos (*favor defensionis*), kurios turėtų atsverti kaltinimo šalies privilegijuotą padėtį ikiteisminio tyrimo metu (nekaltumo prezumpcija, imperatyvas, kad asmens kaltumą privalo įrodinėti valstybė, *in dubio pro reo* taisyklė, teisė tylėti ir kt.) .
6. EŽTT kaltinimo ir gynybos procesinį lygiateisiškumą įvardija *equality of arms* principu, kuris yra kildinamas iš Konvencijos 6 straipsnio.
7. Ikiteisminio tyrimo metu gynybos procesinis lygiateisiškumas kaltinimo šalies atžvilgiu yra užtikrinamas tik iš dalies. BPK numato teises, kurios turėtų suteikti gynybai pakankamai procesinių priemonių dalyvauti ikiteisminiame tyrime, daryti įtaką jo eigai ir rinkti gynybai palankią medžiagą, tačiau neįtvirtina pakankamo jos realizavimo mechanizmo ta apimtimi, kad daugumos teisių realizavimas tiesiogiai priklauso nuo kaltinimo šalies – prokuroro valios. Teisminės kontrolės ikiteisminio tyrimo metu, kaip vienos iš šalių procesinio lygiateisiškumo garantijos, reguliavimas nėra pakankamai efektyvus.
8. Gynybos suteikiamų išskirtinių teisių (*favor defensionis*) problematika rodo, kad Lietuvos baudžiamajame procese jos, nors ir negalėtų būti pripažintos vien formaliomis garantijomis, tačiau nekompensuoja susidariusios procesinės nelygybės tarp kaltinimo ir gynybos šalių.
9. Šiuo metu galiojantis baudžiamojo proceso reguliavimas visavertiškai neužtikrina kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo tinkamo įgyvendinimo. Nors visiškos šalių lygybės neįmanoma pasiekti, tačiau vis tiek siūlytina suteikti gynybai tam tikras teises, kurios, labiau sulygintų nelygią šalių padėtį ir nepakenktų baudžiamojo proceso efektyvumui.
10. Siekiant tobulinti kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo veiksmingą užtikrinimą baudžiamajame procese siūlau:

- įtvirtinti sąrašą ikiteisminio tyrimo duomenų, priėjimui prie kurių gynybos šaliai nereikėtų prokuroro leidimo, taip pat įtvirtinti bent pavyzdinį sąrašą atvejų, kada galėtų būti pakenkta tyrimo sėkmei;
- suteikti gynybos šaliai teisę kreiptis tiesiogiai į ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu surinkti įtariamąjį teisinančius ar jo atsakomybę švelninančius duomenis;
- įtvirtinti gynybos teisę ikiteisminio tyrimo metu visais atvejais kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją su skundais dėl prokuroro priimtų nutarimų ar atliktų veiksmų;
- įtvirtinti prokuroro pareigą visais atvejais kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, kai gaunamas atitinkamas gynybos prašymas.
- panaikinti BPK nuostatą, įtvirtinančią „sąlyginį suėmimą“; BPK nuostatose, skirtose suėmimo termino pratęsimui, panaikinti išlygą, kuri draudžia teismui atsisakyti tenkinti prokuroro prašymą pratęsti suėmimo terminą remiantis vien termino praleidimu;
- nustatyti teisėsaugos pareigūnų pareigą kiekvienoje proceso stadijoje informuoti baudžiamojon atsakomybėn traukiamą asmenį apie visus teisės tylėti elementus.

## SANTRAUKA

Pagrindinis magistro darbo tikslas – teismų praktikos ir baudžiamojo proceso teisės mokslo analizės pagrindu pateikti kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo sampratą, pateikti jos turinio elementus ir nustatyti, kaip ir kokių būdu kaltinimo ir gynybos šalių procesinis lygiateisiškumas yra įtvirtintas Lietuvos teisės aktais bei koks yra jo įgyvendinimo mechanizmas ir veiksmingumas.

Magistro darbas susideda iš turinio, įžangos, keturių dalių, išvadų, santraukų lietuvių ir anglų kalbomis ir literatūros sąrašo.

Pirmoje dalyje baudžiamojo proceso tipų raidos istorijos ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatų analizės pagrindu prieinama prie išvados, kad kaltinimo ir gynybos šalių lygiateisiškumas turi būti pripažintas Lietuvos baudžiamojo proceso požymiu.

Antroje dalyje nagrinėjamas konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas ir jo išraiška baudžiamajame procese; nagrinėjamas sąžiningo proceso principas ir šalių procesinių galimybių lygybė – vienas iš sąžiningo proceso pagrindinių reikalavimų. Taip pat analizuojamas doktrininis šalių procesinio lygiateisiškumo supratimas ir pateikiami jo turinio elementai.

Trečia dalis skirta ikiteisminio tyrimo reguliavimo analizei siekiant nustatyti, ar kiekvienai iš šalių yra suteikta pakankamai procesinių priemonių tam, kad jos būtų lygios procesine prasme.

Ketvirtoje dalyje pateikiamos kelios papildomos gynybos garantijos, kurios turėtų padėti užtikrinti kaltinimo ir gynybos procesinio lygiateisiškumo įgyvendinimą, ir jų probleminiai aspektai.

Išvados susideda iš trumpo pagrindinių magistro darbo minčių apibendrinimo.

## **SUMMARY**

### **The Procedural Equality of Prosecution and Defence**

The main aims of the Master's thesis: 1) to analyze case law of the courts and the science of criminal procedure law in order to present concept of the procedural equality of prosecution and defence, 2) to determine its elements, 3) to identify how and in what way such procedural equality is enshrined in the Lithuanian legal acts and what is its implementation mechanism.

The Master's thesis consists of the contents, introduction, four main parts, conclusions, summaries in Lithuanian and English languages and source list.

In the first part on the bases of historical development of criminal procedure types and the analysis of the Constitution of the Republic of Lithuania it is stated that the procedural equality of prosecution and defense must be recognized as an attribute of modern Lithuanian criminal procedure.

The second part consists of the explanation of the constitutional principle of individuals equality and its expression in criminal proceedings. Moreover, in this part the fair trial principle and one of its key requirements – the equality of arms is presented. Then the doctrinal understanding of the procedural equality of the parties and its elements is discussed.

The third part is dedicated to the investigation of the pre-trial stage of criminal procedure regulation in order to determine whether each party is given sufficient procedural measures to ensure that they are equal in procedural terms.

The fourth section presents a number of additional defence guarantees, which should help to ensure the implementation of procedural equality of prosecution and defense, and their problems.

The conclusions consist of a short summary of Master's thesis major ideas.

## LITERATŪROS SĄRAŠAS:

### **Teisės aktai:**

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014;
- 2) 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. (aktuali redakcija) Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016;
- 3) 1950 m. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (neaktuali redakcija) Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987;
- 4) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (aktuali redakcija). Valstybės žinios, 2002, Nr.37-1341; 2002, Nr.46;
- 5) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (aktuali redakcija). Valstybės žinios, 2002, Nr.36-1340; 2002, Nr.42;
- 6) Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“;
- 7) Уголовно Процессуальный Кодекс Российской Федерации / УПК РФ. Москва, Санкт-Петербург, 2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-01] Prieiga per internetą: <http://www.up-kodeks.ru/kodeks/up-kodeksru/upk-glava2.html>;

### **Konstitucinio Teismo nutarimai:**

- 8) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 13-221;
- 9) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789;
- 10) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 20-537;
- 11) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 36-915;
- 12) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 114-2643;

- 13) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004;
- 14) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Valstybės žinios, 1999, Nr. 15-402;
- 15) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas Valstybės žinios, 1999, Nr. 42-1345; atitaisymas – 1999-05-19, Nr. 43;
- 16) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 17-419;
- 17) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105;
- 18) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1588;
- 19) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423;
- 20) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 105-3318;
- 21) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 43-1636;
- 22) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 69-2832;
- 23) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 68-3094;
- 24) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 109-4887;
- 25) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003-12-10, Nr. 115-5221;
- 26) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 15-465;
- 27) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708, 2004.12.29, Nr. 186;
- 28) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 134-4819;



- 29) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254;
- 30) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 102-4171;
- 31) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 62-2354;
- 32) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 23 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 110-4196;
- 33) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 150-6106;
- 34) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 25-988;
- 35) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798;

**Specialioji literatūra:**

- 36) ABRAMAVIČIUS, A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 12(90), p. 42–50;
- 37) BERGER, V. *Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija*. Vilnius: Pradai, 1997;
- 38) CLAYTON, R.; TOMLINSON, H. *Fair trial rights*. Reprinted from *The law of human rights* Didžioji Britanija: Oxford University press, 2001;
- 39) DRIUKAS, A., LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., NEKROŠIUS, V., VALANČIUS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. I dalis. Bendros nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004;
- 40) FALKAUSKAS, V. Teisės į gynybą įgyvendinimo problemos. *Justitia*, 2004, Nr 2 (50), p. 37–44;
- 41) GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005;
- 42) GODA, G., MERKEVIČIUS, R., JASAITIS, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P., RINKEVIČIUS, J., ŠVEDAS, G. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius : Teisinės informacijos centras, 2003;
- 43) GODA, G. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*, 1994, Nr. 3, p. 11–13;

- 44) GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, Nr. 44, p. 42-53;
- 45) GUŠAUSKIENĖ, M. Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 54-62;
- 46) GUŠAUSKIENĖ, M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 57(49), p. 118-131;
- 47) JURKA, R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1(79), p. 31-39;
- 48) KAZLAUSKAS, M. Gynybos ir kaltinimo lygiateisiškumas ir jo reikšmė žmogaus teisių apsaugai. In *Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos teisininkų draugija, 1995, p. 31-33;
- 49) *Konstitucijos komentaras*, 1 dalis. Vilnius, 2000;
- 50) MAKSIMAITIS, M. *Užsienio šalių teisės istorija*. Antrasis, pataisytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002;
- 51) MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registro centro Teisinės informacijos departamentas, 2008;
- 52) MERKEVIČIUS, R. *Nemo tenetur se ipaum accusare* principo turinys reformuotame baudžiamajame procese. *Teisė*, 2006, Nr. 60, p. 50-65;
- 53) MERRILS, J. G. *The development of international law by the European Court of Human Rights*. Manchester. New York, 1993;
- 54) PANOMARIOVAS, A., RAMANAUSKAS, R. Slaptumas-tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75(67), p. 50-57;
- 55) TRECHSEL, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press: New York, 2005;
- 56) WĄSEK-WIADEREK, M., *The principle of „equality of arms“ in criminal procedure under Article 6 of the European Convention on Human Rights and its functions in criminal justice of selected European countries. A comparative view*. Leuven University Press: Leuven, 2000;
- 57) *Respect for the rights of the parties to a trial, notably in defence*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-20] Prieiga per internetą: <<http://www.humanrights.is/the-human-rights-rpject/humanrightscasesandmaterials/comparativeanalysis/therighttodueprocess/parties/>>;

- 58) ДЯБЛОВА, Ю.Л., ДЯБЛОВ, А.В. *Участие защитника в собирании доказательств как средство реализации конституционных принципов*. [interaktyvus] [žiūrēta 2011-01-30] Prieiga per internetą: <<http://iuaj.net/book/export/html/218>>;
- 59) КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. *Основные виды уголовного судопроизводства*. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство юридического института, 2002. [interaktyvus] [žiūrēta 2010-11-29] Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum1898/item1908.html>>;
- 60) КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Права человека и проблема равноправия сторон обвинения и защиты в уголовном процессе. In *Всеобщая декларация прав человека и правозащитная функция прокуратуры*. [interaktyvus] [žiūrēta 2010-12-07] Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/1998-3.htm>>;
- 61) КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. *Законность и типы уголовного процесса*. Disertacija. S.-Peterburgas, 1999. [interaktyvus] [žiūrēta 2010-12-03] Prieiga per internetą: <[http://www.pravo.vuzlib.net/book\\_z1359\\_29.html](http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1359_29.html)>;
- 62) КАЛИНОВСКИЙ, К. Б., СМИРНОВ, А. В. Презумпции в уголовном процессе. *Российское правосудие*. 2008, Nr. 4 [interaktyvus] [žiūrēta 2011-01-29] Prieiga per internetą: <<http://kalinovsky-k.narod.ru/p/2008-1.htm>>
- 63) КОЗЯВИН, А. А. Влияние типа уголовного процесса на происхождение и развитие нравственного конфликта в уголовно-процессуальной деятельности. In *Доклады и сообщения на конференции "Уголовная юстиция: связь времен"*. [interaktyvus] [žiūrēta 2010-11-29] Prieiga per internetą: <<http://www.iuaj.net/node/424>>;
- 64) ПОЗНЫШЕВ, С. В. *Принцип окончательного решения каждого дела в сторону обвинения или оправдания. Доказанность обвинения. In dubio—pro reo* [interaktyvus] [žiūrēta 2011-02-15] Prieiga per internetą: <[http://www.portalus.ru/modules/russianlaw/rus\\_readme.php?subaction=showfull&id=1166780657&archive=&start\\_from=&ucat=81&](http://www.portalus.ru/modules/russianlaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1166780657&archive=&start_from=&ucat=81&)>;
- 65) СМИРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Спб.: "Наука", 2000;
- 66) СМИРНОВ, А. В.; КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Спб.: Питер 2003 [interaktyvus] [žiūrēta 2010-12-05] Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/komm-015.htm>>;
- 67) ФОЙНИЦКИЙ, И. Я. *Курс уголовного судопроизводства*. Спб.: Альфа, 1996, I т.;

68) Презумпция невиновности и ее значение в доказывании [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-30] Prieiga per internetą: <<http://www.zonazakona.ru/articles/index.php?a=56>>

**Teismų praktika:**

69) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr.2689/65 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-03] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Delcourt%20%20V.%20%20Belgium&sessionid=68404643&skin=hudoc-fr>>;

70) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Bricmont prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 10857/84 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-27] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Bricmont&sessionid=68447023&skin=hudoc-en>>;

71) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Kostovski prieš Nyderlandus*. Pareiškimo Nr. 11454/85 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-23] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Kostovski&sessionid=68446264&skin=hudoc-en>>;

72) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Delta prieš Prancūziją*. Pareiškimo Nr. 11444/85 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-17] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=delta&sessionid=68446537&skin=hudoc-en>>;

73) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas byloje *Brandstetter prieš Austriją*. Pareiškimo Nr. 11170/84, 12876/87, 13468/87. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-15] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Brandstetter&sessionid=68412202&skin=hudoc-en>>;

74) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *Borgers prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 12005/86 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-03] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Borgers&sessionid=68444198&skin=hudoc-en>> ;

- 75) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *Vidal prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr.12351/86 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-20] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=vidal&sessionid=68446881&skin=hudoc-en>>;
- 76) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. birželio 15 d. sprendimas byloje *Ludi prieš Šveicariją* Pareiškimo Nr. 12433/86 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-11] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Ludi&sessionid=68446710&skin=hudoc-en>>;
- 77) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Lobo Machado prieš Portugaliją*. Pareiškimo Nr. 15764/89 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-07] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Lobo%20%20Machado&sessionid=68445333&skin=hudoc-en>>;
- 78) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Vermeulen prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 19075/91 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-10] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Vermeulen&sessionid=68444429&skin=hudoc-en>> ;
- 79) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Bulut prieš Austriją*. Pareiškimo Nr. 17358/90 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-16] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Bulut&sessionid=68444571&skin=hudoc-en>> ;
- 80) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *De Haes and Gijssels prieš Belgiją*. Pareiškimo Nr. 19983/92. [interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-11] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=De%20%20Haes%20%20Gijssels%20%20v.&sessionid=68404996&skin=hudoc-fr>>;
- 81) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 4 d. sprendimas byloje *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus* Pareiškimo Nr. 21363/93, 21364/93, 21427/93,...

- [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-24] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Van%20%20Mechelen&sessionid=68446778&skin=hudoc-en>>;
- 82) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *A.M. prieš Italiją*. Pareiškimo Nr. 37019/97 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-24] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=37019/97&sessionid=68446184&skin=hudoc-en>>;
- 83) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Rowe ir Davis prieš Jungtinę Karalystę* ir kt. Pareiškimo Nr. 28901/95 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-10] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Rowe%20%20Davis&sessionid=68443967&skin=hudoc-en>>;
- 84) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Jasper prieš Jungtinę Karalystę*. Pareiškimo Nr. 27052/95 [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-25] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=jasper&sessionid=68444748&skin=hudoc-en>>;
- 85) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. kovo 3 d. sprendimas byloje *Krcmar ir kiti prieš Čekijos Respubliką*. Pareiškimo Nr. 35376/97 [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-26] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Krcmar&sessionid=68444068&skin=hudoc-en>>;
- 86) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *Sipavičius prieš Lietuvą*. Pareiškimo Nr. 49093/99 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-12] Prieiga per internetą: <[http://www.tm.lt/dok/Sipavicius\\_pries\\_Lietuva\\_spr.pdf](http://www.tm.lt/dok/Sipavicius_pries_Lietuva_spr.pdf)>;
- 87) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje *Gorraiz Lizarraga ir kt. prieš Ispaniją*. Pareiškimo Nr. 62543/00 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-15] Prieiga per internetą:  
<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=GORRAIZ%20%20LIZARRAGA%20%20OTHERS%20%20v.%20%20SPAIN&sessionid=68405217&skin=hudoc-fr>>;

- 88) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Dorokhov prieš Rusiją*. Pareiškimo Nr. 66802/01 [interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-14] Prieiga per internetą: <<http://www.echr.ru/documents/doc/12068001/12068001-005.html>>;
- 89) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. rugsėjo 25 d. sprendimas byloje *Polufakin ir Chernyshev prieš Rusiją*. Pareiškimo Nr. 30997/02 [interaktyvus] [žiūrėta 2010-12-28] Prieiga per internetą per EŽTT svetainės paieškos sistemą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Polufakin%20%20Chernyshev&sessionid=68404435&skin=hudoc-fr>>;
- 90) Europos žmogaus teisių komisijos 1960 m. kovo 15 d. išvada byloje *Nielsen prieš Daniją*. Pareiškimo Nr. 343/57. [interaktyvus] p. 79. [žiūrėta 2011-02-21] Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-fr>>;
- 91) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-194/2004;
- 92) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 20 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-275/2004;
- 93) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 11 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-41/2005;
- 94) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 5 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-281/2005;
- 95) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 12 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-293/2005;
- 96) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-370/2005;
- 97) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 8 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-656/2005;
- 98) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 28 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-428/2005;
- 99) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-7-645/2005;
- 100) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 28 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-156/2006;
- 101) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 22 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-294/2007;

- 102) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 29 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-7-408/2007;
- 103) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 30 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-646/2007;
- 104) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-682/2007;
- 105) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-7-137/2008;
- 106) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 27 d. kasacinė nutartis b.b. Nr. 2K-296/2008.